

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Києво-Могилянська академія”
Факультет соціальних наук і соціальних технологій
Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

на тему: **“БАР'ЄРИ ТА ФАСИЛІТАТОРИ ПЕРЕХОДУ НА
УКРАЇНСЬКУ МОВУ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ МІСТА КИЄВА (НА
ПРИКЛАДІ ЛІЦЕЮ №155)”**

Виконала: студентка 4-го року навчання

Спеціальності 054 Соціологія

Костяна Єлизавета Володимирівна

Науковий керівник: Артикуца С. С.,
магістр соціології, старший викладач

кафедри соціології НаУКМА

Рецензентка: Прохорова А. А.

Кваліфікаційна робота захищена

З оцінкою _____

Секретар/кА ЕК: _____

«___» _____ 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ БАР'ЄРІВ І ФАСИЛІТАТОРІВ У СОЦІАЛЬНИХ НАУКАХ	7
1.1. Складові бар'єрів і фасилітаторів в соціальних науках.	7
1.2. Поняття мовної ідентичності у соціальних науках.	17
1.3. Зміна мови спілкування в українських і іноземних дослідженнях.	21
РОЗДІЛ 2. БАР'ЄРИ І ФАСИЛІТАТОРИ ПЕРЕХОДУ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ	29
2.1. Методологія та дизайн дослідження.....	29
2.2. Бар'єри переходу на українську мову учнів старших класів ліцею №155.....	34
2.3. Фасилітатори переходу на українську мову учнів старших класів ліцею №155.....	46
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
Додаток А	72
Додаток Б	76
Додаток В	78
Додаток Г	79
Додаток Д	80
Додаток Е	81
Додаток Ж	82
Додаток З	83
Додаток И	84
Додаток К	99

ВСТУП

Питання національної гідності в Україні не було таким гострим, яким воно стало після Євромайдану. Під час цього руху, багато українців почали остаточно відмежовуватися від усього російського: світоглядом, традиціями, мовою. До Євромайдану, українці вже мали досвід із нав'язуванням російської ідентичності: використання російських культурних символів, зросійщення державного телебачення через відмову від вживання української мови, зміщення фокусу на російські інформаційні продукти, а також тісне залучення державних працівників і загалом української еліти з представниками росії за часи каденції Віктора Януковича. Усі ці події змінили настрій українського народу і заклали фундамент для подальшої сепарації української культури і ідентичності від російських.

Суттєвим закріпленням ідеї української ідентичності стало повномасштабне вторгнення росії в Україну 2022 року. До цього, антитерористична операція на сході України послугувала підсилювачем українських ідей і символів, і призвела до зростання негативного ставлення до російських символів культури і мови через збройну агресію росії проти України. Після закріплення національної ідеї, всю країну охопив стрімкий процес українізації, спочатку на державному рівні, потім – у медіа, розважальній сфері, і в сфері побуту.

Перехід українського суспільства на українську мову відбувається не без конфліктів серед людей. Із суспільним осудом можуть стикатися ті громадяни, які вживають російську мову як у професійному, так і у неофіційному середовищі і через власні причини: примусове переміщення із східних областей з низьким рівнем української мови, власні уподобання, монологізм. Використання російської на сценах державних театрів, наприклад, досі зустрічається двояко. Одна частка слухачів поєднує ідеї щодо вживання уподобаної мови, незважаючи на її походження, інша – засуджує будь-які її

прояви. Схожі ситуації розповсюджені у будь-яких публічних сферах України: транспорт, розважальні заклади, ресторани і лікарні, які виступають звичним «полігоном» для суперечок на підґрунті мови.

Подібні конфлікти наразі не є рідкісним явищем. Процес спонукання переходу на українську мову може включати певні обмеження щодо використання мови на законодавчому рівні, або ж осуду з боку інших членів суспільства через порушення суспільних норм і правил поведінки. З одного боку, дане питання стосується національної ідентичності України. З іншого, засудження біженців чи російськомовних службовців Збройних Сил України з метою змусити їх перейти на державну мову вбачається суспільством як доволі сенситивна тема, що ще більше розколює українську спільноту. Проте за словами службовців Збройних Сил України, мовний конфлікт не є гострим питанням у лавах українських військ, а деякі бійці спілкуються обидвома мовами, хоча частка українськомовних бійців значно збільшилася, починаючи з 2014 року. Прикметно, що відповідно до слів службовців, більшість українськомовних бійців – «молоді» (Руденко, 2024).

Наразі юні українці активно змінюють своє ставлення як до української мови, так і до російської. За даними Департаменту освіти і науки КМДА, методом онлайн-анкетування учнів 8-11 класів з 23 лютого по 5 березня 2023 року було встановлено, що 76% учнів вважають, що українська мова має бути єдиною державною мовою в Україні, а 86% респондентів повідомили, що переважна більшість їхнього оточення спілкуються «в тій чи іншій мірі» українською мовою.

Актуальність даного дослідження обумовлюється тим, що в українському суспільстві питання переходу на українську мову є надзвичайно гострим. Наразі український соціум і різноманітні фактори середовища спонукають громадян усіх вікових категорій переходити на українську мову, але цьому процесу можуть заважати конкретні бар'єри. Дане дослідження має

потенціал надати глибше розуміння причин як переходу на українську мову, так і утримання від зміни мови спілкування. Як наслідок, обізнаність у подібному питанні може надати поштовх задля послаблення бар'єрів і посилення фасилітаторів переходу на українську мову. Більш того, явище користування певною мовою є дуже важливим для формування розвитку української культури, інформаційного простору, політик, ідеології, і насамперед, держави. Оскільки вікова категорія школярів старших класів, на відміну від середніх і молодших класів, відрізняється більш чітким розумінням мовної ідентичності і активним процесом становлення індивідуальності, вивчення бар'єрів і фасилітаторів переходу старшокласників на українську мову допоможе краще розуміти їх ставлення до певної мовної ідентичності, і належно проводити подальші дослідження, пов'язані з мовним профілем юних українців.

Отже, **об'єктом** даного дослідження є бар'єри та фасилітатори зміни мови спілкування.

Предметом є бар'єри та фасилітатори переходу на українську мову у процесі мовної соціалізації учнів старших класів міста Києва (на прикладі ліцею №155).

Метою поточного дослідження є встановити, якими є бар'єри і фасилітатори переходу на українську мову учнів старших класів міста Києва (на прикладі ліцею №155).

Дослідницьке питання даної роботи наступне: «Якими є бар'єри та фасилітатори переходу на українську мову учнів старших класів міста Києва (на прикладі ліцею №155)?»

Завдання дослідження:

- Дати визначення поняттям «бар'єри» і «фасилітатори» у соціальних науках;

- Виокремити складові бар'єрів і фасилітаторів у соціальних науках;
- Виокремити поняття мовної ідентичності в соціальних науках;
- Виявити причини зміни мови спілкування, що виділяються в рамках іноземних і українських досліджень;
- З'ясувати, якими є бар'єри і фасилітатори переходу старшокласників на українську мову (на прикладі ліцею №155);

Теоретичною базою дослідження є напрацювання З. Фрейда з теорії мотивації, теорія мотивації соціального вивчення А. Бандури, а також праці М. Ламон (Michele Lamont) і В. Молнар (Virag Molnár) з дослідження бар'єрів у соціальних науках. Також, було застосовано термінологію таких відомих науковців, як Е. Гуд, Е. Гіденс та І. Гофман.

Було також запозичено праці М. Лукашенко з травматичного досвіду задля визначення психологічних аспектів наявної теми, як і роботу Н. Голярдик, О. Гевко і Р. Климків. До роботи було включено праці Н. Іванови з дослідження мотивів, А. Колота з мотивації, Е. Афоніна і А. Мартинова з метою визначення термінології, і дослідження вибору мови Т. Ткачук.

Емпіричну базу дослідження становить анкетування учнів старших класів ліцею №155 м. Києва, а також інтерв'ю із десятьма старшокласниками ліцею №155.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ БАР'ЄРІВ І ФАСИЛІТАТОРІВ У СОЦІАЛЬНИХ НАУКАХ

1.1. Складові бар'єрів і фасилітаторів в соціальних науках.

Задля належного дискурсу вивчення бар'єрів і фасилітаторів, варто надати цим двом термінам коректного визначення, а також встановити, що може входити до цих понять. Для чіткішого визначення, у цій роботі фасилітатори не є синонімом до терміну «мотиви» та «мотивація», а бар'єри – до «перешкоди», оскільки обидва терміни не ототожнюються із наведеними синонімами, а радше включають їх до себе. Фасилітатори можуть вдаватися синонімічними до термінів «мотиви», «мотивація», «стимули», але за своєю суттю, вони відіграють ширшу роль. Так само, бар'єри не є суто перешкодами, але включають їх до власного поняття. Обидва терміни знаходяться під впливом соціальних, соціетальних та інституційних чинників, і це створює підстави розглянути їх у ширшому вимірі.

«Фасилітатори» наразі не є терміном, популяризованим в українських наукових джерелах. Проте, він досить часто використовується у контексті іноземних досліджень. Так, наприклад, у терміни «фасилітатор» (*“facilitator”*) і «фасилітація» (*“facilitation”*) у роботі «Психологічні потреби і фасилітація інтегративних процесів» вкладається значення сприяння, полегшення і прискорення (Ryan, 1995). Психологічний словник АРА тлумачить дієслово «фасилітація» як «посилення або збільшення частоти виникнення реакції внаслідок сприятливих умов довкілля для цієї реакції» (American Psychological Assosiation, n.d.), а словник Merriam-Webster пояснює це дієслово як: «полегшувати щось»; «сприяти здійсненню чогось»; «допомагати настанню чогось» (Merriam-Webster, n.d.). Звідси ж, термін «фасилітатор» має на увазі щось або когось, що фасилітує певне явище. Фасилітатори, як ширший концепт, містять у собі і мотивації і стимули індивіда, а від мотивації великим чином залежить сам факт переходу старшокласника на українську мову.

Мотивація є всебічним терміном, що охоплює різні аспекти вибору людини. Мотиви – це внутрішні умови дії людини, тобто те, що є причиною дії індивіда. Як зазначає А. М. Колот, мотиви і мотивація загалом залежать від зовнішніх і внутрішніх факторів людини, що може пояснюватися як і біологічно, так психо-соціологічно (1998). Біологічно, дії індивіда можуть залежати від самопочуття і стану організму загалом. Психологічно, роль грають такі складові, як самосприйняття, психологічний стан людини, психічні травми, вікові особливості тощо. Соціологічна складова тісно пов'язується із психологічною, оскільки значущість перебування індивіда в соціумі напряду впливає на його психологічні процеси. Наприклад, вплив колективу на рішення чи вибір людини не є суто соціологічною компонентою, а радше поєднанням соціального (знаходження людини у колективі, групі; соціалізація з іншими членами суспільства тощо) і психологічного (свідомий вибір людини, вибудовування уподобань і мотивів загалом).

Суто соціологічно, рушійною силою мотивацій і мотивів є **соціалізація**, що є процесом становлення самосвідомого та вправного індивіда у суспільство, в якому він народився (Giddens & Griffiths, 2006). Тут, важливу роль грають **агенти соціалізації**, які потім мають безпосередній вплив на формування мотивацій інших членів суспільства. Одними із найважливіших агентів є школи, родини, групи однолітків і мас-медіа. Ці групи соціального контексту є обов'язковими для належної інтеграції індивіда у суспільство, як під час первинної соціалізації (періоду, коли соціалізація відбувається під час раннього до пізнього дитинства людини), так і вторинної (яка відбувається під час пізнього дитинства до повноліття). Під час первинної соціалізації, головним агентом є родина, яка за період вторинної соціалізації «віддає» деякі свої повноваження іншим агентам (Giddens & Griffiths, 2006, с.166). У випадку поточної теми, агентом-фокусом є навчальні заклади середньої освіти, разом із групами однолітків. Даний фокус висвітлює найважливіші чинники впливу на

мовний профіль старшокласника, і має змогу виокреслити особливості мотивацій учнів 9-11 класів.

Задля глибшого розуміння мотивацій і мотивів, варто виділити інші підходи до тлумачення даних термінів, які б належно розкривали поняття бар'єрів і фасилітаторів.

За З. Фройдом і його **теорією мотивації**, будь-яка людська поведінка головним чином визначається несвідомими потягами і внутрішніми конфліктами, деякі з яких виникли ще у дитинстві індивіда. Дана «несвідомість» знаходиться під впливом придушених страхів, бажань і спогадів, і є невидимим важелем тих чи інших дій людини. У головному фокусі цієї теорії опиняються розглянуті Фройдом «Ід», «Его», та «Суперего». Ід – компонент несвідомості людини, який оперує виключно на «первинному», інстинктивному рівні, що ставить базово-біологічні потреби поверх інших аспектів (наприклад, моральність). Ід керується виключно принципами задоволення/насолоти, ставить на меті імпульсивно і егоцентрично шукати позитивні емоції, уникаючи негативних. Его – посередник Ід та Суперего, що ставить на меті урівноважити їх потреби, при цьому поєднуючи зовнішні реалії світу і ліквідує внутрішні конфлікти. Ця складова є раціональною частиною мотивації, що прагне до прагматичних рішень. Саме Его відповідає за посередництво між інстинктами і мораллю і поєднує у собі принципи миттєвого задоволення і довгострокових наслідків. Суперего – моральний компонент мотивації, на який найбільше впливають моральні норми, соціальні та соціетальні норми, принципи і цінності, виховання тощо. Дана складова слугує каталізатором формування позитивних, за думкою суспільства, якостей людини і допомагає прив'язати вірні етичні стандарти на поведінку індивіда. З соціологічної точки зору, дана складова мотивації є найважливішою для огляду, оскільки вона безпосередньо пов'язана із соціальною поведінкою людини. Суперего є конформною компонентою, що має на меті відповідати соціальним очікуванням і запобігати **девіантній поведінці** (Goode, 2019) , тим самим

шукаючи компроміси у різноманітних ситуаціях, що включають до себе безпосередню участь у соціальних взаємодіях. Девіантна, тобто та поведінка, яка суперечить встановленим нормам у суспільстві, слугує важелем початку активної роботи Суперого, що у результаті намагається шукати соціально прийнятне вирішення, також ставить за мету позбути індивіда контроверсійності, що ускладнило б його соціальне положення (Freud, 1927).

Підсумовуючи, мотивація індивіда, за Фройдом, знаходиться у постійному конфлікті складових тріади, так само як і у стані пошуку компромісу між ними. Прикметно, що Ід, Его і Суперого можуть стосуватися одного конкретного явища, до якого призвела мотивація. Наприклад, Ід може бути наслідком дрібної крадіжки, Суперого – створювати провину за скоєне, а Его – спонукати людину красти менше, або ж зізнатися у скоєному.

У контексті старшокласників, теорія мотивації Фройда може бути накладена на поведінку школярів задля спроби пояснити ту чи іншу поведінку. У випадку з Ід, ця складова може пояснювати біологічно-примітивну частину поведінки школярів, що проявляється у імпульсивних та високоемоційних відтінках вчинків, а також у притаманній підлітковому віку фазі експериментів – як і з власними уподобаннями, так і з соціальним іміджем. Суперого у школярів старших класів знаходиться у радше етапі розвитку, оскільки підлітки ще виокремлюють для себе певні цінності, норми і стандарти поведінки (Токарева, Шамне, Макаренко, 2014). Також, на етапі становлення соціетальних норм, з'являються ще й емоції-наслідки, які закликають школяра виправити свою поведінку. Его, намагаючись знайти баланс між зовнішнім та внутрішнім, в учнів старших класів знаходиться на відносно початковому етапі розвитку. На цьому етапі школярі ще вчаться розмежовувати імпульсивні бажання (миттєве задоволення) і довгострокові наслідки, що тісно пов'язується з академічними успіхами дітей. Характерно, що використання певної мови у цьому контексті притаманно саме поєднанню Его і Суперого, адже неможливість відповідати певним стандартам, які для себе встановив індивід, і які для нього встановив

колектив чи суспільство, призводить до зовнішніх і внутрішніх наслідків: почуття провини, суспільний осуд тощо.

З іншого боку, в **теорії мотивації соціального вивчення** Альберта Бандури, перевага надається процесу пізнання, оточуючому середовищу і соціальним взаємодіям. Згідно з цією теорією, саме завдяки вище перерахованим факторам засвоюється та структурується певна поведінка (Nabavi, 2012). Теорія мотивації З. Фрейда ставила на перше місце радше персональний внутрішній світ індивіда. Натомість, теорія мотивації соціального вивчення диктує, що мотиви та поведінка людини великим чином залежить від умов існування індивіда, які не поєднані виключно з внутрішніми поривами/бажаннями та зовнішніми факторами винагород. Хоча, у своїх напрацюваннях, З. Фрейд та А. Бандура зійшлися у гедонічному аспекті мотивацій, що включає до себе почуття досягнення цілей, гордість та почуття задоволення загалом, і наголошують на тому, що ці почуття є такими ж важливими для мотивації, як і зовнішні винагороди чи закріплення певної поведінки.

Пізніше, у тандемі з теорією мотивації соціального вивчення (ТМСВ), Бандура окреслює дотичну до цього теорію – когнітивного вивчення (ТКВ), яка охоплює ширші аспекти мотивації і впливу. **ТМСВ** наголошувала на: зовнішніх соціальних взаємодіях і їх дію на мотивації людини; соціальне навчання через споглядання, моделювання і імітацію; закріплення та покарання як ключові фактори впливу на поведінку і мотивації індивіда (Nabavi, 2012, с.5). **ТКВ**, як розширення до базової теорії, радше висвітлювала: саморефлексію, думки, та самодисципліну як когнітивні процеси; самомотивацію, внутрішні процеси як частину зовнішніх факторів; пояснення поведінки людини як динамічне явище, що поєднувало у собі індивідуальне, поведінкове та зовнішнє (Nabavi, 2012, с.11). Проте група цих теорій зазвичай не розглядається окремо, оскільки ТКВ є продовженням ТМСВ, і це дозволяє проводити ширші дослідження.

Мотивація у теоріях вивчення займає центральне місце, і також піддається впливу різних моделей у контексті теорій. Оскільки індивіди певним чином умотивовані відтворювати соціально прийнятну поведінку, яку вони засвоїли шляхом спостереження, це викликало потребу структурувати складові мотивації. Альберт Бандура виділив важливість наступних компонент: живі моделі, символічні моделі, вербально-навчальні моделі (Nabavi, 2012, с.9). Живі моделі – це інші індивіди, які відтворюють ту чи іншу поведінку. Символічні моделі – це поведінкові патерни, які відтворюються через інформаційний простір: книги, фільми, популярні відео та онлайн-спільноти. Символічні моделі є особливо важливими у контексті мовного переходу, оскільки мова є найвпливовішою сукупністю символів, що формує як індивідуальні явища, так і соціальні. Вербально-навчальні моделі – це пояснення чи мовне окреслення тих чи інших поведінкових патернів. Ці моделі допомагають систематизувати прояви тої чи іншої поведінки, і належно окреслити мотиваційні чинники.

До ключового аспекту драйверу мотивації у теоріях А. Бандури входить самодієвість, що є ядром людської мотивації загалом (Nabavi, 2012, с.16). Самодієвість – це віра індивіда у те, що він успішно виконає те чи інше завдання. Чим вищий рівень самодієвості людини, тим вище вірогідність, що індивід буде ставити для себе задачі більшого виклику, буде більш витривалим на шляху до вирішення проблем і більше вірити у свій успіх. Чим нижчий рівень самодієвості, тим вище вірогідність того, що людина не буде задіяна у прийнятті радикальних рішень, або рішень, що спонукають умови нижчого рівня комфорту. У контексті поточної теми, самодієвість може виражатися уявленням про те, чи зможе індивід перейти на спілкування українською мовою, а фактором впливу може бути рівень знання української мови загалом, що може бути як і бар'єром, так і фасилітатором переходу.

Разом із ключовими аспектами ТМСВ і ТКВ, Альберт Бандура також викреслив мотиваційні процеси при прийнятті рішень. Людська мотивація, хоча

і залежна від оточуючого середовища, дуже тісно переплітається з персональними цілями. Як зазначає науковець, людина вмотивована вчиняти так, як цього диктують її самосприйняття і її цілі, які тим чи іншим чином формуються зовнішніми чинниками. Так само, очікування певних результатів від певних дій слугує каталізатором для мотивацій. Наприклад, якщо індивід очікує позитивні результати від переходу на українську мову, він буде більш схильним обрати шлях переходу на цю мову. На дане рішення великим чином впливає і очікування соціальної винагороди у вигляді заохочування і колективного схвалення.

З конструюванням ТМСВ і ТКВ, Альберт Бандура також ввів нову концепцію, яку назвав «триадною взаємністю» (triadic reciprocity). Вона полягає у тому, що будь-які когнітивні, персональні фактори та фактори оточення переплітаються між собою, і таким чином формують одне одного, що прямим чином впливає на мотивацію індивіда. Соціальні стимули (будь-які об'єкти чи суб'єкти, що є носіями соціальної інформації), наприклад, можуть формувати особистість та звички людини, що в свою чергу формує соціальне оточення особи. Беручи за приклад мову, можна відмітити, що негативна соціальна реакція на певну мову може спонукати перехід людини на іншу, що в свою чергу має потенціал формувати оточення, яке також віддає перевагу обраній мові індивіда.

Зазначена група теорій також окреслює соціальні та когнітивні впливи на процес прийняття рішень. Розглядаючи компоненти теорій з точки зору мотивацій і прийняття рішень, можна виокремити їх методом поділу згідно до того, яким саме чином індивід вмотивовується вчиняти ту чи іншу дію. Так, наприклад, під час спостереження, у особи чітко формується уявлення про те, які саме дії вважаються соціальною девіацією, а які – заохочуються і закріплюються позитивними реакціями та винагородами з боку суспільства. Наразі українське суспільство знаходиться у процесі масового переходу на українську мову, що мотивує російськомовних громадян демонструвати

конформну поведінку і таким чином уникати суспільного осуду. **Конформізм** у цьому контексті має на увазі зміну власної поведінки задля того, щоб відповідати реакціям або очікуванням інших членів суспільства (Cialdini, Goldstein, 2004, с.606).

Поняття «бар'єри» тісніше охоплює соціальний, соціетальний та інституційний аспекти, одночасно з внутрішніми факторами. **Соціетальний**, у поточному випадку, «використовується для позначення суспільних відносин і процесів», як поясняв німецький соціолог А. Г. Келлер (Афонін, Мартинов, 2008, с.111). Фактично, «бар'єри» є протилежним поняттям до фасилітаторів, адже вони не спонукають, а перешкоджають певному процесу. Бар'єр означає «будь-що, що перешкоджає, обмежує чи заважає досягнення певної мети чи цілі, і відповідно, бар'єр може обмежувати індивіда чи соціальну групу емоційно, ментально чи біхевіорально» (Khokhar & Akhlaq, 2022, с.470). Бар'єри можуть стосуватися як, наприклад, перешкод у повсякденному житті, так і звичок індивіда чи його символічного сприйняття. Вживання цього поняття є доцільним через його широке охоплення як внутрішніх факторів людини, так і зовнішніх – соціальних, соціетальних, нормативно-ціннісних тощо.

Символи та символічні позначки слугують центральним аспектом мовної частини культури українців. У контексті бар'єрів, мова слугує символічним бар'єром, що фактично категоризує українців за групами, які можуть ідентифікуватися належними до тієї чи іншої культури або етнічної ідентичності. Як зазначають М. Ламон (Lamont) і В. Молнар (Molnár): «Символічні бар'єри – це концептуальні розмежування, встановлені соціальними акторами задля категоризації об'єктів, людей, практик, і навіть часу і простору. Вони є інструментами, завдяки яким індивіди і групи важкими зусиллями узгоджують визначення реальності» (2002, с.168). У праці науковців також зазначається, що подібні символічні бар'єри також мають властивість розмежовувати групи людей за певними маркерами, що робить їх

резистентними до змін. Символи, що є складовою мови, слугують маркерами різних представників етнічних ідентичностей, завдяки яким і може відбуватися розмежування соціальних груп. Наприклад, російськомовні громадяни можуть утворювати соціальні групи за мовним маркером, так само, як і українськомовні громадяни.

Інші види бар'єрів включають до себе соціальний та інституціональний бар'єри. Як надалі зазначають науковці, соціальними бар'єрами є «об'єктивізовані форми соціальних відмінностей, які проявляються у нерівному доступі та розподілі соціальних можливостей та ресурсів, як матеріальних так і нематеріальних» (Lamont, Molnár, 2002 с.168). Інституціонально, подібні відмінності можуть проявлятися у різному фокусі шкільних програм старших і молодших поколінь, так само як і різних суспільно-політичних умов існування. Політики і укази СРСР неодноразово придушували будь-які прояви української культури і ідентичності, що призвело до зміни домінуючої мови українців. Так, наприклад, за XXII з'їзд ЦК КПРС було прийнято політику «злиття націй», що за своєю суттю примусово нав'язувало російську мову і культуру усім народам СРСР. В Україні ж, особливо враженими були східні області країни, в яких домінуючою мовою була російська. Про територіальну важливість зазначають науковці з Принцтонського університету у контексті територіальних бар'єрів: «...територіальні кордони забезпечують індивідів конкретним, локальним та потужним досвідом держави, оскільки саме вона забезпечує певні характеристики громадянина» (Lamont, Molnár, 2002, с.184). Дане висловлювання пояснюється тим, що радянська влада активно нав'язувала лінгвістичний бар'єр у вигляді російської мови. Через це, батьки українських дітей, які народилися і зростали в Україні за часи радянської влади, мають вплив на мовний профіль їх нащадків: в двомовних родинах, де домінує російська мова, діти більш схильні обирати цю мову для повсякденного спілкування. Про це дотично зазначає Т. П. Ткачук у своєму дослідженні від 2015 щодо впливу рівня освіченості родини на вибір мови: «Аналіз анкет

засвідчив, що рівень освіченості батьків впливає на вибір мови їх двомовними дітьми..» (2015, с.129). Освіченість, у цьому випадку, має на увазі рівень освіти батьків (середня освіта, профтехосвіта і вища освіта), і у дослідженні частково підтверджується її кореляція з вибором мови у двомовному середовищі. У цьому випадку, бар'єрність проявляється у мовному профілі побутового середовища, де агенти первинної соціалізації спілкуються переважно російською мовою, що може слугувати перешкодою до зміни домінуючої мови індивіда – з російської на українську.

Разом із бар'єрами, які тим чи іншим чином стосуються суспільства і соціально-політичного устрою соціуму, важливе місце також посідають когнітивні бар'єри. За своєю суттю, когнітивні бар'єри дещо схожі на мотивацію, оскільки не виключають бажання не робити ту чи іншу дію. За словами М. Ламон і В. Молнар, «люди адаптуються до свого середовища через когнітивну категоризацію і стереотипізацію» (2002, с.170), що означає внутрішні упередження до тієї чи іншої групи за, наприклад, мовним маркером. У контексті України, якщо індивід переважно знаходиться у російськомовному середовищі, його когнітивні бар'єри можуть вбачати українськомовне середовище як «інакше», або ж підкріплювати певні стереотипи щодо нього.

До когнітивних бар'єрів також відносяться психологічні фактори індивіда, які можуть бути перешкодою до свідомого переходу з певної мови на іншу. Так, деякі соціально-політичні бар'єри можуть спричиняти психологічний дискомфорт або ж негативні очікування з боку оточуючих. Негативні очікування можуть стосуватися суспільного осуду та стигматизації. **Стигма**, за Е. Гофманом, є «атрибутом, який відрізняє людину від інших в певній соціальній категорії, і надає їй заниженого статусу» (Davis, 2016, с.133). Додатково, стигма слугує джерелом негативних емоцій не тільки для стигматизованої особи: «Спираючись на свідчення стигматизованих осіб, Гофман зосереджується на моментах взаємодії між стигматизованими та «нормальними»; це можуть бути тривожні соціальні взаємодії, у яких наявність

стигми є джерелом дискомфорту для обох сторін» (2016, с.133). Отже, процес, завдяки якому накладається стигма, називається **стигматизацією**, що може бути одним із бар'єрів переходу на українську мову. В українському контексті, індивід може побоюватися соціальної стигматизації через потенційні недоліки своєї української мови, особливо якщо він є вихідцем із регіонів, які опинилися під найбільшим впливом росії, і де українська мова систематично придушувалася. Подібна ситуація великим чином впливає на мовний профіль регіону, і використання певних діалектів індивідом може стати причиною побоювання суспільного осуду чи будь-якої негативної суспільної думки.

У даному соціальному явищі ключову роль також грає емоційне та моральне виснаження українців, особливо під час війни. Як зазначають Н. А. Голярдик, О. І. Гевко і Р. І. Климків у аналізі практик роботи з емоційним виснаженням від подій сьогодення, наразі громадяни зазнають морального виснаження не тільки від інформаційного простору (2023, с.105), але й від більш травмуючих подій під час війни. Дані бар'єри сильним чином впливають на прийняття рішень і будь-яку мотивацію, особливо якщо мова йде про наслідки травматичних подій: психологічні травми, посттравматичні стресові розлади тощо. Особливо, якщо у індивіда простежується симптоми емоційного виснаження (надлишкова увага до новин, звуження кола спілкування, занурення в себе, постійна психологічна напруга, поганий сон, зосередження на похмурих сторонах життя), виконання побутових і щоденних задач може становити неабиякий виклик. Крім того, при подібних розладах може зникнути бажання до активного навчання і адаптації, що напрями заважає переходу на українську мову. Через емоційне виснаження і навколишні події, людині може бути дуже складно знайти внутрішні сили для того, щоб робити свідомий вибір щодо вживаної мови.

1.2. Поняття мовної ідентичності у соціальних науках.

Г. Ляхович і В. Чепак визначають мовну ідентичність як належність до носіїв мови, а також як володіння певними маркерами, які становлять індивідуальну і соціальну важливість (2016). Родина, як найважливіший інститут формування мовної ідентичності, є ключовою для розвитку мовного профілю індивіда. Дитина, яка ще розвивається і росте, навчається мові не тільки як способу відтворювати звуки та слова, але як і інструменту для висловлювання ідей, культурних норм, принципів і цінностей. Родина, яка виховує дитину і навчає її певної мови, закріплює унікальні мовні тенденції, ідеології та норми через мовну соціалізацію. Так само, родина передає наступним поколінням специфічні просодичні елементи: ритм, інтонацію, емоційні маркери. Подібні елементи притаманні як і окремим родинам, так і деяким культурним групам всередині країни; вони є носіями найрізноманітніших емоційних сигналів та інформації (Duranti, 2008). Українська культура має свої власні мовні елементи, які допомагають донести прихований сенс до носіїв мови (метафори, ідіоми, прислів'я), і вони формують навколишнє середовище індивіда (Лукаш, 2017).

Окрім вербальної поведінки, родини також закріплюють за індивідом невербальну: жести, вирази обличчя, і загалом мову тіла. Подібні сигнали є невід'ємною частиною комунікації з іншими індивідами, і є тісно переплетеними з вербальними методами спілкування. За допомогою невербальної поведінки, індивід може виражати більш складні ідеї та думки, і тим самим чином формувати культурну частину профілю певної мови. Прикметно, що невербальні сигнали комунікації відрізняються один від одного не тільки за країнами, але й за регіонами, і навіть за містами. Вони допомагають встановлювати і зберігати культурні норми, так само як і норми всередині різноманітних груп (Hornberger & McKay, 2010).

Родина, як елемент більшого культурного контексту, допомагає наступним поколінням засвоювати прийнятні патерни поведінки. Через щоденні соціальні взаємодії, діти навчаються як і мові, так і вірній інтерпретації соціальних

сигналів, розумінню доречних тем для спілкування, та відокремленню позитивних і негативних реакцій. Подібні культурно-специфічні способи використання мови формують ідентичність індивіда у ранньому віці, а також роблять внесок у локальний мовний репертуар, який у свою чергу конструює культурні цінності і історію спільноти (Duranti, 2008).

Після періоду активної первинної соціалізації, індивід починає більш залучено приймати участь у ширших колах спілкування, які включають до себе соціально значущі інститути: школи, групи за інтересами, робочі простори і сусідства тощо. Подібні інститути грають ключову роль у структуризації мовної ідентичності, особливо тієї, яку індивід засвоїв під час первинної соціалізації. В будь-якій спільноті всередині цих інститутів є локальні практики і норми, які формують використання мови. Вони включають до себе специфічний набір слів і набір очікувань щодо тих чи інших вербальних і невербальних практик, і постійно видозмінюються під культурним і соціальним впливом (Duranti, 2008).

У мультилінгвальних середовищах, що є актуально для України через розповсюдженість вживання російської і української всередині країни, індивіди можуть змінювати вживану мову в залежності від контексту. Вулард концептуалізує дане явище як «зміну коду» (“code switching”), і називає його стратегією пристосування до різних культурно-лінгвістичних аспектів (Duranti, 2008). Але Україна наразі перебуває у більш складній лінгвістичній ситуації, де перехід з однієї мови на іншу може нести за собою не тільки культурні, але й соціальні наслідки. Як зазначає Пол Кроскриті (Paul Kroskrity), мовні ідеології переплетені з владними структурами і політичною репрезентацією: особливо це стосується вибору вживаної мови, що відображає та впроваджує ширші тенденції щодо статусу, культурної цінності і політичної ідентичності (Duranti, 2008).

Мова, як було зазначено вище, є не тільки способом комунікації. Вона конструює і конструюється індивідуальною і колективною ідентичністю. Певна мова, як маркер політично-національної прихильності, сигналізує соціальному оточенню індивіда про його вірування і уподобання. Наразі це є особливо важливим в Україні, і вибір мови індивіда сильно залежить від поточної політично-соціальної ситуації, соціального тиску включно. Оскільки в історичному контексті, російська влада придушувала будь-які прояви української національної ідеї, спілкування українською мовою слугує впливовим проявом національної гордості та намаганням повернути свою унікальну культурну ідентичність.

Іншим видом значного впливу на вибір мови є інституційні чинники: політичні реформи, освітні нововведення та медійні події і тенденції. Подібні зміни пріоритетної мови також пояснюються періодами «відродження нації» чи політичної кризи, де вибір певної мови несе за собою соціальні наслідки для індивіда у вигляді зниження статусу чи надання маркеру соціального девіанта. За підсумками Кроскриті, мовні ідеології практично вбудовані у структури влади, і вибір української мови суспільством може бути колективним бажанням подолати травму історичного характеру, що має на меті остаточно позбутися російського впливу на український народ.

Українська є державною мовою України, і 63% респондентів у дослідженні «Ставлення до викладання російської мови в українськомовних школах» зазначили, що цією мовою вони спілкуються вдома (Київський міжнародний інститут соціології, 2025). Варто зазначити, що це дослідження від КМІСу є власним всеукраїнським опитуванням громадської думки «Омнібус», а дані збиралися методом телефонних інтерв'ю на основі випадкової вибірки у всіх регіонах України; було опитано 1029 респондентів. Дане дослідження встановило, що після повномасштабного вторгнення росії в Україну, 89% українців стали більше користуватися українською мовою, особливо це стосується російськомовних респондентів (більше 60% таких українців почали

частіше спілкуватися українською). Як зазначається у результатах, 88% респондентів користувалися українською під час інтерв'ю, а 12% – російською.

Незважаючи на те, що українська є державною мовою в Україні, в залежності від індивідуальних причин, вживання української мови замість російської може бути сильно пов'язане як з культурною травмою, так і з травмою, пов'язаною із подіями сучасності. Для деяких українців, вибір української мови означає боротьбу з психічною травмою, якої завдали російські окупанти. Наслідки військово-травматичного стресу, як зазначає М. Ю. Лукашенко, є симптомами психологічного захисту: «амнезія явна чи удавана, психічна загальмованість, уникання будь-яких спогадів або асоціацій з подіями, що травмують...» (2019, с.33). Подібне «уникнення» травматичної події може відбуватися шляхом переходу з російської мови (що є досі «мовою окупанта», станом на 2025 рік) на українську. Для іншої категорії населення, перехід на українську мову є методом викорінення російського впливу з усіх сфер свого життя. Оскільки мова несе в собі символічне значення, вживання російської може сприйматися українським суспільством як належність до «ворожої» ідеології, яка спотворює українську колективну ідентичність (Кулик, 2022).

1.3. Зміна мови спілкування в українських і іноземних дослідженнях.

Питання мовної невизначеності в Україні є доволі унікальним, оскільки його український контекст простягається на багато сторіч. Огляд досліджень щодо схожого контексту допомагає зрозуміти поточні аспекти питання краще, і окреслити необхідні теоретико-методологічні рамки для глибшого розуміння предмету.

Так, можна звернутися до українських досліджень з Київського міжнародного інституту соціології, соціологічної групи «Рейтинг», Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. КМІС мав на меті дослідити питання мови і ідентичності в Україні на кінець 2022-го року, яке також дотично окреслює причини користування

російською мовою – як у побуті, так і у офіційному середовищі. Соціологічна група «Рейтинг», разом із вивченням маркерів патріотизму і ідентичності українців, торкнулася впливу російського інформаційного простору і деяких частин російської культури. Центр Разумкова, досліджуючи питання виїзду українців до іншої країни, також розглянув аспект мовної ідентичності українців і їх ставлення до російськомовних громадян.

У іноземних дослідженнях варто звертати на паралелі щодо мовного конфлікту. Наприклад, у історично-культурному аналізі мовного вибору і проблематики ідеології Ганської преси (до незалежності і після) можна провести аналогію з лінгвістичним імперіалізмом росії щодо України (Fosu, 2024). Також, корисним є звернення до результатів дослідження щодо змін у лінгвістичній політиці Естонії, яке торкається російськомовних студентів. Огляд даного дослідження дозволить ретельно окреслити досвід Естонії щодо запровадження лінгвістичних політик посилення позицій естонської мови у навчальних закладах, а також порівняти причини переходу з російської мови на естонську (Soll, Salvet & Masso, 2015).

У 2022 році періоду 4-27 грудня, Київський міжнародний інститут соціології опитав 2005 респондентів щодо мови і ідентичності в Україні. У даному дослідженні було застосовано метод телефонних інтерв'ю, разом із певними методами нейтралізації «ефекту соціальної бажаності» – під час опитування інтерв'юери регулярно змінювали вживану мову з української на російську, і навпаки; також було застосовано реєстрацію мови задля фіксації недотримання вибору на користь мови (Кулик, 2022).

Звертаючись до результатів дослідження, можна відстежити зміну тенденції у спілкуванні українською мовою вдома (з родиною): з 2017 по 2022 рік, відсоток респондентів, які відповіли «говорю вдома з родиною тільки українською», зріс з 37% до 50%, а «говорю вдома з родиною тільки російською» зменшився з 13% до 8%. З того ж періоду: на роботі чи навчанні,

відсоток суто українськомовних респондентів зріс з 26% до 50%, а суто російськомовних – зменшився з 8% до 4%. Як пояснює доктор політичних наук В. М. Кулик, «переважна більшість уже розуміє потребу говорити українською мовою; і саме це є найбільшою і найважливішою зміною в мовній ситуації, яку, припускаю, зумовила насамперед російська кривава агресія» (2022). Подібне зауваження може пояснювати певний аспект фасилітаторів переходу на українську мову, так само, як і запровадження української мови як офіційної у робочому/навчальному середовищі: «робота, нарешті, перестала бути місцем, де українськомовних людей змушують говорити цілком або почасти російською, задовольняючи побажання начальства, клієнтів або інерційних уявлень про те, як належить говорити в цій ділянці» (Кулик, 2022). Кулик також зазначає про те, що мовний закон 2019 року і наразі спонукає працівників та начальство вживати українську мову. Прикметно, що у дослідженні зазначається про менший русифікаційний вплив на респондентів до 30 років: молодь, як повідомляється, «трохи більше» використовує українську мову в офіційному середовищі, що може дати ідею про певний мовний профіль ще молодших вікових груп.

Також, КМІС окреслив причини важливості російських і українських мов впродовж роки. Загалом, станом на 2022 рік, настрої громадян щодо російської разюче змінився у негативну сторону: 58% українців взагалі вважають російську мову важливою, і лише по 14% респондентів зазначають, що російська важлива через те, що «її в Україні майже всі розуміють» і «це мова більшості людей у східних областях». Українське суспільство почало відходити від російського впливу відносно нещодавно, у часовій перспективі: станом на 2014 рік, результати опитування свідчили про «липкий» російський вплив на суспільно-культурні і соціально-політичні сфери життя українців. Наприклад, замість 58% респондентів за 2022 рік, які не вважають російську важливою, їх місце посідала набагато менша кількість 2014 року – лише 9%. Відмічається, що тільки 1% респондентів вважає українську мову неважливою.

Найголовнішими причинами, через які громадяни виділяють важливість української мови, є роль мови як державної (76%), ролі «основи незалежності України» (32%) і «мови, яка об'єднує українське суспільство» (23%) (Кулик, 2022).

Дане дослідження показує, що за останні роки, українське суспільство успішно викоринило вражаючу частину російського впливу, і продовжує це робити. Вказані у дослідженні причини дають змогу краще зрозуміти тенденції серед дорослих, але тенденції серед підлітків шкіл можуть суттєво відрізнятись. Подібні опитування можуть становити гідний потенціал для подальших дизайнів методологій збору інформації, направлених на опрацювання даних, наданих учнями старших класів.

У схожому дослідженні від соціологічної служби Центру Разумкова 2024 року можна прослідити певні настрої громадян України щодо використання російської і української. Методом face-to-face було опитано 2016 респондентів по Україні, віком від 18 років. Результати опитування можуть свідчити про соціальний тиск українськомовних громадян на російськомовних, що слугує фасилітатором переходу на українську мову з ціллю уникнення суспільного осуду. Відповіді на питання «Якою мовою більш престижно розмовляти серед ваших друзів і колег по роботі чи навчанню?» показали, що 75,5% українців обрали українську (Разумков Центр, 2024).

Вибір української як найпрестижнішої серед інших мов може свідчити про зміну статусу російськомовних громадян. Престиж, пов'язаний із мовою, може визначати положення індивіда у соціальних структурах, як було зазначено раніше. Як наслідок, вживання російської мови в українськомовній спільноті має потенціал напряду впливати на соціальний статус людини.

В результатах опитування, дослідники зазначають наступне: «...українці зберігають обережність і, незалежно від опису, не більше половини «безумовно» зараховують людину до української нації; 61-75% незалежно від

регіону, етнічного походження чи мови вважають людину частиною української нації». Відповіді українськомовних респондентів щодо сприйняття російськомовних становить можливість упередженого ставлення: 31% українськомовних вважають, що російськомовні громадяни безумовно належать до української нації, в той час як 30% відповіли «50 на 50», а 9% – «скоріше або безумовно не належить» (Разумков Центр, 2024).

Дослідження соціологічної групи «Рейтинг» є унікально тим, що воно виділило особливості переходу українців на українську мову (2022). Було опитано 1000 респондентів по Україні віком від 18 років методом САТІ (Computer Assisted Telephone Interviewing – телефонні інтерв'ю з використанням комп'ютера). Респонденти надали наступну інформацію: південь і схід України (31% і 34% відповідно) піддалися лінгвістичним змінам найбільше. Подібний розподіл може надати приблизний огляд на зміну мовного профілю за регіонами. Також, на українську охочіше перейшли респонденти вікових груп з 18 по 35 років і з 36 по 50 років: обидві групи увійшли у 21% відповідей. У той же час, 31% опитаних, які спілкувалися обидвома мовами, почали спілкуватися українською частіше. У 31% дослідники також оцінили кількість тих, хто спілкувався тільки російською, але стали частіше вживати українську. Прикметно, що ті, хто почав спілкуватися українською частіше, відчувають гордість за себе найбільше, ніж інші групи; а ті, хто взагалі не почав – найменше. Раніше зазначену тезу про вірогідність суспільного осуду до російськомовних громадян може підтримати ставлення до російськомовних українців: 31% до них ставиться нейтрально, а 14% – негативно (Соціологічна група «Рейтинг», 2022).

Торкаючись іноземних досліджень і вивчаючи випадок Ганської преси, одразу «впадає в очі» поняття лінгвістичного імперіалізму. У зазначеному історично-культурному аналізі (Fosu, 2024), англійська мова позиціонується як практика лінгвістичного імперіалізму: з приходом колоніалістів до Гани, місцеві діалекти і мова почали активно придушуватися носіями англійської

мови. Англійська, так само, як і російська мова (у випадку України), була примусово нав'язана місцевому населенню, і основні методи комунікації і передачі інформації здійснювалися мовою тих, хто знаходився «при владі». У цьому випадку, преса, друкована англійською мовою, грала ключову роль – носія політичної і національної ідентичності. Подібні зміни в суспільстві відображали національні настрої і внутрішній конфлікт між двома константами: місцеві діалекти і мова як відображення національної ідентичності, або англійська як шлях «у майбутнє» і ключ до сучасності. Станом на зараз, Гана досі використовує англійську мову як одну з основних мов спілкування в країні, і ця мова є офіційною мовою Гани.

І хоча подібний кейс чітко не відображає особливості мовної ідентичності юних українців, він може дати приблизне підґрунтя для того, щоб у майбутньому дослідники мали можливість розглянути питання мови під кутом структур влади і соціально-політичні мотиви надання пріоритету певній мові.

Україна активно запроваджує реформи посилення позиції української мови в усіх її проявах: особливо це стосується освітніх реформ. Оскільки поточна тема стосується юних українців у шкільному середовищі, огляд досвіду Естонії допоможе чіткіше розуміти наслідки впровадження подібних реформ і потенційні фасилітатори переходу чи надання переваги державній мові Естонії. У дослідницькому папері зазначається: «Однією із найважливіших інновацій у сфері освіти в останні роки є запровадження переходу на естонську мову в структури шкіл, де мова виховання була російською. І хоча ці зміни відбуваються в сфері освіти, ціль цієї інновації, вочевидь, пов'язана з мовною політикою» (Soll, Salvat, Masso, 2015, с.222). Як зазначається у праці, для найпрестижніших кар'єрних шляхів необхідне вільне володіння естонською мовою – студенти, які отримують естонську вищу освіту або обирають більш престижні професії, більш схильні до вживання переважно естонської мови. Подібний досвід може слугувати важливою точкою для моделювання потенційних наслідків повної реконструкції мовного профілю і в Україні, де

вільне володіння українською мовою створювало б вигідні соціально-трудова можливості для юних українців.

Отже, фасилітація – це щось, що сприяє, полегшує чи прискорює певні процеси, а термін «фасилітатор» має на увазі щось або когось, що фасилітує певне явище. Складовими фасилітаторів можуть бути як зовнішні фактори (соціетальні, інституціональні, культурні тощо), так і внутрішні (психічні травми, морально-психологічний стан загалом тощо), а також їх комбінації. Мотивація є важливим компонентом фасилітаторів, адже вона сприяє досягненню певного результату, і є потужним рушієм дій людини, особливо направлених на зусилля щодо переходу з російської мови на українську. Значущу роль у мотивації відіграє процес соціалізації і його агенти, які мають безпосередній вплив на формування світоглядів і на прийняття рішень індивіда. Розглядати мотивацію і її складові можна з точки зору теорії Зигмунда Фрейда і окреслених ним несвідомих компонентів мотивації Ід, Его і Суперего; і з точки зору теорії мотивації соціального вивчення Альберта Бандури, яка надає перевагу процесу пізнання, оточуючому середовищу і соціальним взаємодіям. Бар'єрами є те, що перешкоджає, обмежує чи заважає досягненню певної мети чи цілі. Складові бар'єрів є ідентичними до складових фасилітаторів (зовнішні і внутрішні), адже ці поняття є дзеркально протилежними одне одному, і оперують в одному вимірі.

Мовна ідентичність, як один з ключових компонентів особистості і світогляду індивіда, визначається як належність до носіїв певної мови і як володіння певними маркерами, що становлять індивідуальну та соціальну важливість. Для України є актуально явище «зміни коду», що є зміною мови спілкування в залежності від контексту. На вибір мови спілкування впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори індивіда.

З причин зміни мови спілкування в Україні, як повідомляють дослідження, можна виділити наступні: «потреба говорити українською мовою

через російську криваву агресію»; зміна офіційної мови спілкування у робочому середовищі через запровадження законів; негативне ставлення до російської мови; тиск українськомовних громадян на російськомовних; престиж української мови; особисті відчуття щодо мови тощо. В іноземному контексті (за допомогою якого можна провести аналогії із Україною), зміна мови спілкування потрапляє під вплив лінгвістичного імперіалізму і ґрунтовних реформ мовної політики.

РОЗДІЛ 2

БАР'ЄРИ І ФАСИЛІТАТОРИ ПЕРЕХОДУ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

2.1. Методологія та дизайн дослідження.

Для даного дослідження найбільш доцільним є проведення змішаного емпіричного дослідження з використанням кількісних і якісних методів збору даних.

Генеральною сукупністю даного дослідження є старшокласники ліцею №155, а саме 153 учні (81 дівчат і 72 хлопці) з 9 по 11 класи. Зазвичай, у кількісних дослідженнях для побудови вибірки використовується довірча ймовірність 95% і довірчий інтервал (похибка) із значенням $\pm 5\%$. Якщо будувати вибірку за даним стандартом, її необхідним розміром було б 110 респондентів. Проте, через відносно невелику кількість респондентів, було вирішено опитувати генеральну сукупність методом суцільного опитування.

У якості кількісних методів було обрано метод анкетування. **Анкетування** надає можливість отримати стандартизовані відповіді, які по завершенню дослідження можна порівняти, а також зрівняти деякі показники між собою (наприклад, ставлення до мови спілкування – російської і української). Стандартизація даних дозволить належно порахувати відсотки показників, а також окреслити дані візуально у вигляді графіків. Також, у даному випадку, анкетування надає можливість врахувати соціально-демографічні характеристики, а також встановити аспекти як щоденного використання мови, так і формальних умовах. Опитування, яке проводилося за допомогою анкети, містило в собі закриті, напівзакриті і 2 відкритих питання. Всього в анкеті було 34 питання (і одне відкрите питання з можливістю залишити свої контактні дані). Анкета розраховувалася на максимальний час проходження у 15 хвилин через обмеження по часу, яке було встановлено адміністрацією школи.

Для проведення опитування було обрано метод **суцільного опитування** через маленький обсяг генеральної сукупності і потенційно низький коефіцієнт повернення (response rate). З метою зниження цього ризику була забезпечена безпосередня присутність дослідника під час проведення анкетування, а саме під час уроків в ліцеї №155. Анкетування проводилося за допомогою платформи Microsoft Forms, що дозволяє швидшу і ефективнішу обробку даних, а також включає до свого інструментарію опцію ранжування варіантів відповідей. Через фізичну відсутність 41 учня, в анкетуванні мало прийняти участь 112 старшокласників, проте повністю заповненою повернулася 101 форма. Фактичне охоплення генеральної сукупності становить $\approx 66\%$, а серед тих, хто безпосередньо проходив анкетування, **коефіцієнт повернення (response rate)** становить 90,2%.

Під час обробки кількісних даних, було здійснено перевірку на наявність неактуальних і некоректних відповідей. Неактуальність полягає у тому, що респондент помилково давав відповідь на питання, які потребували узгодженості між собою. Тобто, було виключено ті відповіді які демонстрували непослідовність (мова йде про ті випадки, коли респондент відповідав на певне питання «ні/скоріше ні», а потім помилково відповідав на наступне, пов'язане із минулим питанням «якщо так/скоріше так»). Було також проведено очищення тих даних (відповідей), які не додавали значущої інформації до дослідження: розділові знаки у якості відповідей, жартівні фрази, подвійні відповіді. Дані від респондентів, які були внесені в поле «Інше», були закодовані у відповідні коди (наприклад, «негативне ставлення до російськомовних» чи «примус перейти на українську мову» тощо). Респонденти використовували поле «Інше» для внесення контексту до запитань, що було враховано під час викладу емпіричної частини; а також для надання інформації, яка так чи інакше з'ясовувалась наступними питаннями анкети, або під час інтерв'ю.

У випадку наявної теми, планувалося проведення фокус-груп як якісних методів збору інформації. Проведення фокус-груп відбувалося б у три етапи:

перша фокус-група з українськомовними старшокласниками, друга – з російськомовними, третя – змішана (російськомовні і українськомовні). Відбір учасників фокус-груп здійснювався б по критерію мови спілкування у повсякденному житті серед тих респондентів, які добровільно залишали свої контактні дані наприкінці анкетування. Проте під час отримання дозволу на проведення фокус-груп серед учнів старших класів у ліцеї №155, адміністрація закладу не надала свою згоду. У зв'язку з цим, в якості альтернативи було вирішено провести напівструктуровані інтерв'ю з тими старшокласниками, які погодилися на участь. У даному випадку, перевагою цього методу є те, що індивідуальні інтерв'ю забезпечують збереження статусу старшокласників усередині їх колективу. Також, проведення саме напівструктурованих інтерв'ю створює гнучкість і можливість додавати уточнюючі запитання, в залежності від досвіду і відповідей респондентів. Обговорення деяких питань у фокус-групах могло б спровокувати утворення упередженого чи загалом негативного ставлення до конкретних осіб через поточну контроверсійність використання російської мови. Формат напівструктурованого інтерв'ю було обрано через його гнучкість, що дозволяє розкривати додаткові теми, які з'являються під час інтерв'ю і представляють дослідницький інтерес. Такий метод збору інформації допоможе ще більше розкрити предмет дослідження, і розширити та уточнити дані, отримані під час проведення анкетування.

Для напівструктурованих інтерв'ю було застосовано **цільовий відбір** респондентів із такими критеріями: клас, гендер і ставлення до мови. Ті респонденти, які залишили свої контактні дані для проведення інтерв'ю, проте не демонстрували консистентність у своїх відповідях і мали ознаки жартівливого ставлення до анкетування (наприклад, залишали свої відповіді івритом на запитання «Якою мовою більш престижно розмовляти серед ваших однокласників?»), для проведення подальшого дослідження не обирались (викиди). Також, до процесу проведення інтерв'ю не було залучено тих респондентів, які вказували не власні контактні дані, а дані третіх осіб. Крім

того, враховувалася і доступність учасників. Загалом, в інтерв'ю прийняли участь 10 людей, а саме: 2 дівчини і 2 хлопця з 9-го класу, 2 дівчини і 1 хлопець з 10-го класу, 1 дівчина і 2 хлопця з 11-го класу. Це забезпечує приблизно рівномірний розподіл за соціально-демографічними ознаками. **Транскрибування** усіх інтерв'ю було здійснено за допомогою системи автоматичного розпізнавання мовлення Whisper, а кодування – за допомогою MaxQDA (див. *Додаток Б*). Приклад транскрипту інтерв'ю знаходиться у *Додатку И*. Аналіз інтерв'ю відбувався із застосуванням дедуктивно-індуктивного підходу: бар'єри і фасилітатори не були виділені заздалегідь; підкатегорії кодів було структуровано за теоретичним матеріалом із доповненням інформації, отриманої за допомогою інтерв'ю.

Для проведення конфіденційного напівструктурованого інтерв'ю було розроблено один спільний **гайд** (який розміщено у *Додатку А*). Деякі питання було реструктуризовано безпосередньо у процесі інтерв'ю через особливості ходу розмови. Певні питання містять деякі результати з анкетування. Також, до гайду було включено проінформовану згоду про проведення аудіо-запису, після якої починалося фіксування розмови. Гайд має сім тематичних блоків:

1. Вступ.

Цей блок дозволяє окреслити соціально-демографічний профіль респондента, і встановити переважну мову спілкування. Також, знайомство із респондентом може допомогти зменшити схвильованість респондента перед початком основної частини інтерв'ю.

2. Ставлення до української мови.

Мета цього блоку – виявити ставлення респондента до української мови як прямими запитаннями, так і непрямыми. Прикладом непрямого запитання є «Як ви вважаєте, українська мова – це більше про ваш зв'язок з минулим, сьогоденням чи майбутнім? Чому?», яке допомагає детальніше розкрити зміст відповіді на запитання про ставлення до української мови.

3. Причини та мотивація переходу на українську мову.

Блок, націлений на з'ясування причин та мотивації переходу старшокласників на українську мову. У цьому блоці присутнє контрольне запитання для попереднього блоку – «Якщо вам доведеться пояснювати людині з іншої країни про важливість переходу з російської на українську мову в Україні, що б ви сказали?», яке також має на меті встановити додаткові причини переходу юних українців на українську мову.

4. Вплив суспільства на вибір мови.

Цей блок містить питання, метою яких є глибше систематизування причин, пов'язаних із вибором мови спілкування. Фокусом цих питань є суспільство як чинник потенційного переходу чи використання української мови. Контрольним питанням даного блоку є «Як ви вважаєте, чи впливає суспільний тиск на ваше рішення щодо переходу на українську мову?», яке напряду пов'язано із питаннями попереднього сегменту.

5. Використання російської мови і ставлення до російської.

Контент цього блоку має на меті встановити ставлення респондента до використання російської мови – як власного, так і щодо оточуючих. Серед цих питань присутнє контрольне – «Як ви взагалі ставитеся до використання російської мови у вашому оточенні?», що певним чином може перевіряти відповідь на запитання минулого блоку – «Як ви ставитеся до тих друзів чи однолітків, які не перейшли на українську мову?».

6. Труднощі чи виклики, пов'язані з використанням мови.

Цей блок покликаний встановити особисті та соціальні аспекти, зокрема труднощі та/чи виклики, пов'язані із використанням української і російської мов.

7. Завершення інтерв'ю.

Заключний блок, який наостанок дозволяє отримати додаткову інформацію від респондента.

2.2. Бар'єри переходу на українську мову учнів старших класів ліцею №155.

Загалом, участь в опитуванні взяло 55 дівчат і 46 хлопців. За віковим критерієм, серед респондентів найбільше було 15-річних – як дівчат, так і хлопців.

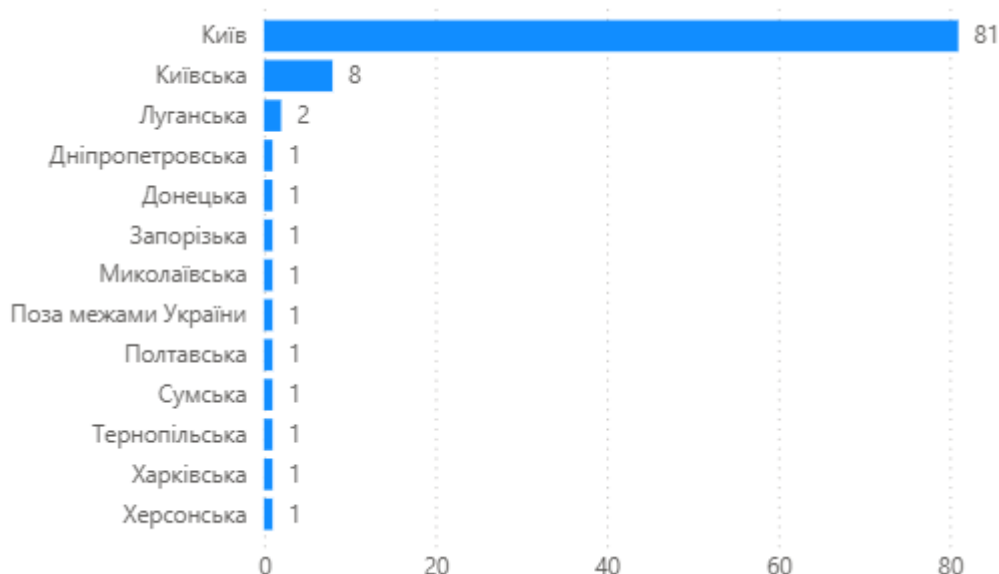
За критерієм класу, найбільша кількість відповідей надійшла від 9-класників. Така тенденція обумовлюється загальним числом школярів у кожному класі. Сума усіх школярів 9-их класів складає 80 учнів, в той час як у 10-их та 11-их класах навчається 44 та 29 старшокласників відповідно. Найменша кількість відповідей надходила від 17-річних 11-класників. Кількість відповідей респондентів у відсотках не зазначається, адже їх усього 101, і відсотки так чи інакше заокруглюються у фактичну кількість N.

Таблиця 2.1. Розподіл респондентів за класом навчання

Клас	N
9	49
10	35
11	17

Демографічно, результати є досить однорідними: значна частина респондентів більшість свого життя проживала у м. Києві (81), друге місце за кількістю посідає Київська область (8), третє – Луганська (2). Також, в опитуванні взяли участь учні, які більшість свого життя проживали в Дніпропетровській (1), Донецькій (1), Запорізькій (1), Миколаївській (1), Полтавській (1), Сумській (1), Тернопільській (1), Харківській (1) та

Херсонській (1) областях. Одна респондентка зазначила, що більшість свого життя проживала поза межами України.

Рис. 2.1. Розподіл респондентів за областю проживання

Наступною категорією для розгляду є мовний профіль респондентів. Більшість (42) респондентів зазначає, що їх першою мовою є саме російська мова. Друге місце посідають обидві мови (31), третє – українська (19), а четверте – суржик (9).

Таблиця 2.2. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Якою була ваша перша мова?»

Якою була ваша перша мова?	N
Українська	19
Російська	42
Суржик	9
Обидві мови	31

Незважаючи на те, що першою мовою для більшості респондентів є російська, переважна більшість (70) старшокласників повідомляє, що для них рідною мовою є українська. Другий найчастіше обраний варіант – обидві мови (15), а третім таким варіантом є російська. Варіант «Суржик» обрали лише 2 респонденти, також є ті, хто назвав рідними мовами кримськотатарську (1),

російську та німецьку (1). Один респондент зазначив, що йому було важко відповісти на це питання.

Таблиця 2.3. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Яку мову ви вважаєте рідною?»

Яку мову ви вважаєте рідною?	N
Українська	70
Російська	11
Суржик	2
Обидві мови	15
Кримськотатарська	1
Російська та німецька	1
Важко відповісти	1

Респонденти демонструють приблизно рівномірний розподіл у своїх відповідях щодо використання мови у повсякденному житті, на перервах у школі, і вдома. Проте, відсоток тих, хто спілкується українською, зростає у напівформальному середовищі, а саме на перервах у школі. У більш комфортних умовах, тобто вдома, старшокласники переважно спілкуються російською мовою. Також, ця мова переважає і у повсякденному житті – нею спілкуються 41 респондент. Прикметно, що суржиком найменше спілкуються саме у домашньому середовищі.

Таблиця 2.4. Розподіл відповідей респондентів на питання «Якою мовою ви переважно спілкуєтесь вдома/на перерві/у повсякденному житті?»

Переважаюча мова спілкування	Вдома	На перерві	У повсякденному житті
Українська	32	44	32
Російська	49	27	41
Суржик	18	23	22
Обидві (укр., рос.)	1	5	4
Англійська	1	-	1
Німецька	-	1	-

Таким чином, виникає досить парадоксальний аспект – переважна більшість старшокласників вважає своєю рідною мовою саме українську, проте

за переважною мовою спілкування вдома і у повсякденному житті домінує російська. За даними напівструктурованих інтерв'ю, цей парадокс можна пояснити декількома факторами, які були закодовані у відповідні значення.

Таблиця 2.5. Розподіл респондентів за рідною мовою та мовою спілкування вдома (українська та російська)

Мова спілкування	Українська	Російська
Рідна	70	11
Вдома	32	49

По-перше, такий феномен пояснюється **різницею у мові спілкування оточення старшокласників і інших суспільних сфер**, як школа чи інші формальні/напівформальні середовища. Українська переважає там, де діють більш жорсткі правила щодо поведінки, у тому числі щодо вибору вживаної мови. З напівструктурованих інтерв'ю було виділено відповіді про зауваження вчителів у контексті соціального тиску щодо вибору вживаної мови. Ця інформація полягає у тому, що деякі старшокласники відчують необхідність спілкуватися саме українською задля уникнення конфліктів із вчителями на підґрунті мови спілкування. Респонденти також повідомляють, що така неконсистентність у мові спілкування підтримується здебільшого російськомовними батьками, які «перейняли цю звичку ще з часів СРСР».

По-друге, іншим ключовим фактором, як вважають старшокласники, є саме **звичка** вживати російську мову, адже такою мовою з ними спілкувалися батьки і рідні люди з дитинства:

«Вони продовжують спілкуватися російською тільки тому, що це звичка з дитинства, навіть якщо вони самі цього не усвідомлюють, що спілкуються саме російською; це, як би правильно сказати, як ручку тримати – важко себе перевчити тримати ручку по-іншому в руці» (Респондент 32).

«Коріння» цієї звички спілкуватися російською з батьками, вірогідно, полягає у раніше зазначеному «липкому» впливу російської політики на українське населення. До закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» 2019 року, українська мова не мала статусу єдиної державної мови в Україні, а використання російської було ще більше розповсюджено:

«Російську мову насаджували, змушували нею розмовляти. Це насаджували дідусям, прабабусям... Їх змушували розмовляти, і це [насадження] перейшло по родині» (Респондент 49).

З точки зору теорій, перший фактор добре пояснюється теорією мотивації соціального вивчення А. Бандури. ТМСВ виділяє важливу роль зовнішніх соціальних взаємодій у мотивації людини, а також виокремлює закріплення та покарання як ключові фактори впливу на поведінку людини. Спілкування російською представляє високу вірогідність того, що вчителі будуть робити російськомовним дітям зауваження з метою спонукання перейти на українську, тому деякі діти одразу переходять на українську у присутності вчителів. Прикметно, що в анкетуванні (у відритому варіанті «Інше») деякі старшокласники виділили, що переходять на українську мову в залежності від співрозмовника, що є конформною компонентою і підпадає під складову «соціальне навчання через споглядання, моделювання і імітацію» теорії А. Бандури.

Другий фактор може пояснюватися компонентом мотивації «Ід» теорії З. Фрейда. Ід, як несвідомий компонент, оперує виключно на інстинктивному рівні, і ставить власні базові потреби і комфорт вище, наприклад, соціальних норм, моральності і цінностей. До того ж, як зазначав сам науковець, несвідомість людини може визначатися подіями чи звичками з дитинства, що узгоджується із звичкою розмовляти російською з батьками у період раннього віку.

Таким чином, бар'єрами переходу на українську мову, у даному випадку, є російськомовні батьки і звичка спілкуватися російською з дитинства.

З питаннями, які мали на меті встановити престиж вживаної мови, багато респондентів мало труднощі: переважна більшість старшокласників не могла точно сказати, **якою мовою більш престижно розмовляти серед їх однокласників** («важко відповісти» – 33). Двадцять дев'ять респондентів вважають, що серед однокласників престижнішою є російська, а 27 кажуть, що більш престижною є українська. Варіант «Суржик» обрали 5 респондентів, варіант «Англійська» зазначили 4 людини, а 2 старшокласники обрали українську та російську як рівноцінно престижні мови. Один респондент зазначив, що між однокласниками найпрестижнішою є німецька.

На питання **«Якою мовою більш престижно розмовляти серед ваших друзів?»** старшокласники відповіли таким чином: «Українська» – 30; «Важко відповісти» – 29; «Російська» – 22; «Англійська» – 6; «Суржик» – 6; «Українська та Російська однаково» – 6; «Німецька» – 1; «Українська та Англійська» – 1.

Таблиця 2.6. Розподіл відповідей респондентів на питання «Якою мовою більш престижно розмовляти серед ваших однокласників/друзів?»

Престиж	Серед однокласників	Серед друзів
Українська	27	30
Російська	29	22
Суржик	5	6
Англійська	4	6
Важко відповісти	33	29

Респонденти надали пояснення такому розподілу. Одним із ключових факторів є **різниця у середовищі**:

«Вважається частіше більш крутою, щось з такого плану, тому в таких шкільних колах престижніше розмовляти іноді російською, але в більш загальних широких колах, тобто не шкільних, а там друзі, не знаю, з будинку, як у мене зі скаутів, престижніше розмовляти українською» (Респондент 95).

Також, як повідомляють старшокласники, дана різниця знаходиться під впливом фактору особистого вибору: учні не мають право обирати склад свого класу, на відміну від кола друзів, зв'язки з якими є набагато ближче.

Іншим ключовим аспектом є те, що **престиж мови спілкування може залежати від вживаної мови «популярних» дітей у шкільному середовищі:**

«...Або, якщо, знаєте, крута верхівка говорить російською, то буде дивно говорити українською» (Респондент 100).

Інші респонденти не змогли пояснити, чому та чи інша мова є більш престижною, обмежуючись відповідями «престиж не має значення». Один старшокласник зазначив наступне:

«Це щось настільки специфічне для кожної людини, це щось настільки абстрактне, взагалі я навіть уявити не можу, щоб назвати якусь мову престижнішою, а якусь меншою. Для мене вони всі абсолютно рівні. Я можу виділити тільки англійську, тільки по одній причині, тому що вона вважається як інтернаціональна мова. Все. Це єдиний критерій» (Респондент 42).

Тут, серед бар'єрів можна виділити російськомовне оточення і вплив більш статусних старшокласників («популярних» дітей), які розмовляють російською мовою.

Середньостатистичний респондент, відповідаючи на питання з ранжуванням **«Що, на вашу думку, може найбільше заважати переходу на українську?»**, на найважливіше місце ставить причину **«Переважно російськомовне коло спілкування»** (див. *Додаток В*). Далі за важливістю послідовно йдуть причини **«Небажання переходити на українську мову через**

«звичність» російської», «Російськомовні батьки», «Погані знання української мови», «Споживання переважно російськомовного контенту», «Упередження і стереотипи щодо українськомовних», «Відсутність бажання, сил, часу на вивчення української», «Освіта російською». На останньому місці за важливістю опинився варіант «Інше», а перед ним – «Нестача українськомовного контенту (фільми, музика тощо)».

Можна припустити, що небажання переходити на українську мову через «звичність» російської виходить з особистих бажань людини і почуття комфорту, що пояснює несвідомий компонент мотивації Ід. Деякі респонденти зазначали, що у російськомовних людей немає потреби в тому, щоб переходити на українську, адже «їх коло спілкування також є російськомовним», і «їм так комфортно».

З приводу **дискомфорту, який виникає при спілкуванні українською мовою**: більшість (72) респондентів повідомляє, що дискомфорт вони не відчують. Друга найчастіша відповідь – «Скоріше ні», яку обрали 19 респондентів. Десять старшокласників зазначають, що скоріше відчують дискомфорт при спілкуванні українською, проте три з них не надали пояснення у наступному питанні.

За середнім рангом, перше місце по важливості посіла причина «Російська – основна мова мого спілкування» (див. *Додаток Г*). На другому місці опинилася «Маю поганий досвід спілкування українською», а на третьому – «Соромлюся свого акценту або неправильного мовлення» і «Упереджене ставлення до українськомовних». Далі, за спаданням важливості йдуть варіанти «Не вистачає знань з української мови, важко будувати речення», і «Відчуваю, що інші оцінюють мій рівень володіння мовою».

Згідно з даними, отриманими за допомогою напівструктурованих інтерв'ю, респонденти виділили наступні відповіді: «нестача словникового запасу», «звичка спілкуватися російською», «нестача практики».

Респондент 100 пояснює нестачу словникового запасу наступним чином:

«...Так, я відчуваю труднощі, тому що все ж таки, я читала літературу більше російською. Лексикон ширший саме російський, а перекладачем я користуюся більше саме з метою перекладу з російської на українську» (Респондент 100).

Загалом, нестача словникового запасу саме у контексті української мови пояснюється не тільки літературними звичками, але й переважним використанням російської мови, що у свою чергу обумовлюється російськомовним оточенням, і як додатково зазначають старшокласники, «досі дійсним впливом СРСР». Так само пояснюється і звичка спілкуватися російською, причини якої утворюються ще у дитинстві через російськомовне оточення. Подібні аспекти добре пояснюються через призму теорії мотивації соціального вивчення А. Бандури: пізнання, взаємодія і оточуюче середовище у деяких старшокласників знаходилися під російськомовним впливом тривалий час.

Таким чином, виокремлюються дещо вужчі бар'єри (нестача словникового запасу, звичка спілкуватися російською, нестача практики), які спричиняються російськомовним оточенням, і частково звичками щодо споживання російськомовного контенту.

У шкільному середовищі, 38 респондентів не стикались із засудженням через мову спілкування у школі. Натомість, 29 старшокласників відповіли, що радше стикалися із таким ставленням, а 21 – однозначно стикались. Тринадцять респондентів зазначили, що скоріше не зустрічали засудження по відношенню до будь-кого за мову спілкування. У повсякденному житті, 24 респонденти однозначно стикались із засудженням через мову спілкування, в той час як 36 – ні. «Скоріше ні» відповіли 22 респонденти, «скоріше так» – 19.

Таблиця 2.7. Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи стикались ви із засудженням через мову спілкування в школі/повсякденному житті?»

Засудження через мову спілкування	У школі	У повсякденному житті
Так	21	24
Скоріше так	28	19
Скоріше ні	13	22
Ні	38	36

Ті, хто в тій чи іншій мірі стикався із засудженням через мову спілкування у школі, найчастіше помічали спрямування цього осуду саме на російськомовних (39), в той час як 9 старшокласників стикались із спрямуванням осуду на українськомовних. Один респондент обрав відповідь «Інше», проте не надав до неї пояснення.

У повсякденному житті, як вважають 32 респонденти, під більшим осудом опинились російськомовні, а 6 респондентів повідомляють, що цей осуд був спрямований на українськомовних. Чотири старшокласники обрали варіант «Інше» без подальших пояснень, а один респондент повідомляє, що осуд за мову спілкування був направлений на англомовних.

Як зазначали старшокласники під час напівструктурованих інтерв'ю, засудження українськомовних може полягати у декількох факторах. По-перше, за думкою респондентів, ті, хто засуджує за використання української, вважають російську «кращою мовою»:

«...Як на мене, таке ставлення полягає у висвітленні російської як такої, знаєте, крутішої мови ніж українська; Тобто, в підлітковому середовищі вона десь так і позиціонується» (Респондент 95).

По-друге, як повідомляють старшокласники, деякі люди є стереотипної думки про те, що українська є «мовою села». Деякі респонденти одразу ж надали пояснення, що подібне ставлення є залишками впливу російської

політики щодо України у складі СРСР. Респондент 62, згадуючи стереотипи щодо «мови села», описує наступну ситуацію:

«Я був свідком такого осуду чи булінгу, скажімо так. Дівчинка, одноліток мій, підійшла до молодшокласника і почала до нього «прикопуватись» через те, що він спілкувався українською мовою, і такою головною фразою, яка запам'яталась мені, було, мовляв, чого ти спілкуєшся українською мовою, ти що, з села?» (Респондент 62).

Варто знов згадати приклад Ганської преси із наслідками лінгвістичного імперіалізму: місцева мова Гани і її діалекти систематично придушувались носіями англійської мови, а сама англійська мова примусово нав'язувалась місцевому населенню. Як раніше зазначалося, ця нав'язана мова (у контексті Гани) вважалася більш статусною, тобто мовою тих, хто знаходився «при владі». Кейс України містить у собі ознаки лінгвістичного імперіалізму з боку росії, яка надавала російській мові більш престижного статусу – цей наратив все ще існує в українському просторі через довготривалий вплив росії на Україну. Можна зробити припущення, що це є ключовою причиною виникнення подібних стереотипів і упереджень щодо українськомовних людей і української мови загалом – як до мови «менш престижної».

Так, до бар'єрів увійшли такі фактори, як засудження за мову спілкування (вужче – російська краще за українську) і можливе стереотипне ставлення з боку оточуючих (вужче – «мова села»).

Респонденти повідомляють, що найчастіше вони **споживають інформаційний контент англійською** (31). Проте, приблизно таке ж число (30) старшокласників повідомляє, що споживає контент українською – різниця в одному респонденті. Третім, найчастіше обраним варіантом, є «Російська» (19). Найменш обраними варіантами є «Англійська і Російська» (3), «Українська і Російська» (2), «Німецька» (1), у порядку спадання важливості. Можливим фактором подібної популярності англійської мови є те, що ліцей

№155 раніше був спеціалізованою школою №155, фокус якої був направлений якраз на вивчення англійської мови.

З точки зору розгляду бар'єрів переходу на українську мову, споживання російськомовного інформаційного контенту, як зазначають респонденти у напівструктурованих інтерв'ю, є досить впливовим фактором щодо мови спілкування. Старшокласники пояснюють, що споживання переважно російськомовного контенту формує інформаційну «бульбашку», де домінантною мовою є російська, тому це «дуже» заважає переходу на українську мову:

«Так, дуже заважає. Заважає, тому що це оточення. Це таке ж саме оточення, до якого ми звикли, як в реальному житті. Ну, просто у нас це зараз ще через соцмережі. Тому, так. Це так само, якби в школі спілкувалися. Російською мовою викладали, бо в тому ж самому Тік-Тоці ми теж набираємося інформації. Це щось схоже між собою. Тому воно заважатиме стопроцентно» (Респондент 32).

Серед цих даних можна виділити споживання переважно російськомовного контенту як потенційний бар'єр переходу на українську мову.

Переважна більшість учнів старших класів (90) повідомляє, що вони **не відчують дискомфорту, коли чують, як хтось інший розмовляє українською**. Десять респондентів скоріше не відчують дискомфорту, а 1 – скоріше відчуває. У відповідях питань, пов'язаних із дискомфортом при сприйнятті української, не було однозначних відповідей «так». Респондент, який зазначив, що скоріше відчуває дискомфорт, розташував відповіді у такий послідовності (у порядку зменшення важливості): «Українська – «мова села», менш освічених», «Не подобається звучання української мови», «В моєму оточенні українською майже не спілкувалися/не спілкуються», «Українська асоціюється з офіційністю, штучністю», «Тиск з боку російськомовних

спілкуватися тільки українською», «Мені складно сприймати українську на слух», «Інше». У напівструктурованому інтерв'ю даний респондент участі не брав, тому зазначені відповіді варто розглядати як орієнтир на подальші дослідження, оскільки вони не дозволяють робити узагальнення.

У відкритому питанні **«Якщо ви перейшли на українську мову, розкажіть про ваш досвід; Що допомогло або завадило вам у цьому процесі?»** відповіді респондентів було закодовано у категорії «Допомогло» і «Завадило». У категорії **«Завадило»** присутні такі відповіді: «російськомовне оточення» (7), «примус перейти на українську мову» (1). Прикметно, що як в напівструктурованих інтерв'ю, так і у відкритому питанні **«Можливо, у вас будуть рекомендації щодо того, як зробити так, щоб більше юних українців переходили на українську мову?»** старшокласники зазначають, що не варто примушувати будь-яких українців переходити на українську мову, адже це тільки заважає добровільному переходу. Про це також повідомив респондент 85 у інтерв'ю:

«Зараз дуже багато підлітків, які не дуже хочуть переходити на українську мову, але я не прихильник такої жорсткої українізації, коли люди чують російську мову, і починають російськомовних «пресувати». Якщо інші не хочуть переходити – хай не переходять, просто рано чи пізно вони зрозуміють, що треба буде перейти, і все» (Респондент 85).

Таким чином, до бар'єрів також увійшли такі фактори, як примус/суспільний тиск спілкуватися українською і закріпився фактор російськомовного оточення.

2.3. Фасилітатори переходу на українську мову учнів старших класів ліцею №155.

За результатами напівструктурованих інтерв'ю було виділено відповіді про любов до мови, важливість національної ідентичності, вплив подій сьогодення і різне самосприйняття в залежності від мови спілкування. Респонденти

найчастіше повідомляють, що українська мова для них є важливою саме тому, що це окреслює і визначає їх національну ідентичність:

«Ну, це визначає хто я, насправді. Мені просто приємно асоціювати себе з тим, яким я є, з моєю національністю. І це, власне, визначає мою особистість» (Респондент 32).

Значущість цієї національної ідентичності у контексті української мови старшокласники пояснюють тим, що для них особисто важливо, аби їх сприймали як українців, аби вони передавали таким чином українські культурні цінності, і аби їх українська мова слугувала маркером ідентичності для людей з інших країн. Один із респондентів навів аналогію із Білоруссю задля пояснення такої позиції:

«Наприклад, якщо взяти наших сусідів білорусів, то в них дуже мало хто спілкується саме білоруською мовою. Їх білоруська мова не зберігається взагалі: в них офіційні документи російською, офіційна мова в них російська. А в нас це все збережено, це треба зберігати – це є наша ідентичність і за що нас намагаються знищити» (Респондент 77).

Код «Краще самосприйняття при спілкуванні українською» був створений за відповідями про те, як респонденти себе сприймають, коли говорять українською чи російською мовами. Старшокласники зазначають, що вони по-різному бачать себе в залежності від того, якою мовою спілкуються, і спілкування російською мовою радше несе в собі негативний відтінок:

«Я почала порівнювати себе, коли я розмовляю російською, і коли українською. І я зовсім інша людина, насправді. Коли я українською розмовляю, я більше така мила, добра людина; а коли розмовляю російською, то я більш саркастична, дуже багато можу некоректних жартів видавати» (Респондент 85).

Дехто висловився про те, що йому більше подобається українська мова, він її любить і милується звучанням, її історією і окремими елементами лінгвістики:

«Вона мені приємна, я вважаю її рідною. Мені цікаво її вивчати, я просто люблю українську мову» (Респондент 32).

Таким чином, можна виділити такі фасилітатори переходу на українську мову: любов до мови, важливість національної ідентичності, краще самосприйняття при спілкуванні українською, події сьогодення (війна).

За ставленням до тих, хто спілкується російською чи українською мовами, є досить яскраво виражені відмінності (див. *Додаток Д*). Шістдесят респондентів зазначають, що ставляться нейтрально до тих, хто розмовляє російською. Друга найчастіша відповідь – «скоріш негативно», яку надали 20 респондентів. Третє місце посідає «позитивно» (14), четверте – «негативно» (4). Найменша кількість відповідей надійшла від тих, хто надав відповідь «скоріш позитивно» – так відповіли лише 3 респондента.

У випадку зі ставленням до тих, хто розмовляє українською мовою, жоден із респондентів не зазначав про негативне чи скоріш негативне ставлення до українськомовних (див. *Додаток Д*). Більш того, переважна більшість старшокласників ставиться до українськомовних позитивно (61), далі за частотою посідає друге місце «нейтрально» (29), третє – «скоріш позитивно» (11).

Порівнюючи загальне ставлення до російськомовних і до українськомовних, можна відмітити, що ставлення до тих, хто спілкується російською, є більш негативним. Негативне ставлення суспільства до певної поведінки індивіда натякає на присутність конформної компоненти задля уникнення девіантної поведінки. Так, деякі старшокласники переходять на українську мову під впливом суспільного тиску і страху осуду, а також через набагато більш позитивне ставлення до українськомовних. Так само, декілька

респондентів (як в анкетуванні, так і в напівструктурованих інтерв'ю) зазначили, що вони переходять на ту мову, якою до них звертається співрозмовник. Прикметно, що негативне ставлення до проявів спілкування російською мовою спонукає старшокласників більше використовувати саме українську мову:

«До 2023-го року я стикалась з такими інцидентами, коли люди засуджували мене за те, що я розмовляю російською мовою. Але після цього я, звісно, почала задумуватися, чому я саме розмовляю російською, чому мені не перейти на українську? Я перейшла. Потім я почала розмовляти цією мовою з моїми друзями, і так ми перейшли майже усі на українську» (Респондент 85).

Поведінка, зазначена вище, підлягає поясненню з боку теорії мотивації З. Фрейда. Головним несвідомим компонентом, що забезпечує відповідність соціальним очікуванням і відповідає за запобігання девіантної поведінки є Суперего. Цей компонент впливає на дії індивіда таким чином, аби він шукав соціально прийнятне і «неконфліктне» рішення. Це саме стосується зміни мови спілкування в залежності від мови співрозмовника, переходу на українську мову через можливий осуд з боку суспільства, а також переходу на українську мову через позитивне ставлення суспільства до цієї мови. Ці дії мають на меті запобігати потенційним конфліктам на підґрунті мови (а також забезпечити краще соціальне положення), чим і керує компонент Суперего.

Отже, звідси можна виділити такі фасилітатори переходу на українську мову, як страх осуду за спілкування російською мовою і загалом позитивне бачення українськомовних з боку суспільства.

За даними анкетування, більшість старшокласників почала спілкуватися переважно українською після вторгнення росії в Україну (див. *Додаток Е*). Варто зазначити, що дане питання анкети має на меті встановити факт переходу на українську мову саме під час російсько-української війни, яка триває з 2014 року. Періоди переходу (2014-2025 роки) встановлює інше питання анкети.

Отже, 48 респондентів зазначають, що тепер вони спілкуються переважно українською. Другий за частотою відповідей варіант – «ні, спілкуюся тільки російською», який обрали 20 респондентів. Дванадцять старшокласників зазначили, що вони завжди спілкувались українською мовою, а 10 все-ж таки повністю перейшли на українську мову. З респондентів є ті, хто зазначили, що вони як спілкувались обома мовами, так і продовжують це робити (7). Також є ті, хто не вважає, що війна вплинула на те, якою мовою вони спілкуються (3). Один респондент зазначив про те, що йому важко відповісти на це питання.

За даними напівструктурованих інтерв'ю, старшокласники зазначили про важливість своєї родини у процесі переходу на українську мову. З'ясовується, що для юних українців вплив родини є ключовим фактором цього процесу:

«Ми з батьками постійно спілкуємося українською мовою; ми з мамою започаткували цей перехід до української мови, і зараз ми усією сім'єю розмовляємо українською» (Респондент 85).

Деякі респонденти зазначили про більшу важливість друзів, порівняно із родиною:

«Напевно, я радше беру приклад з друзів. Більшість з них розмовляє українською, і це просто логічніше і зручніше теж з ними розмовляти українською» (Респондент 74).

У цьому випадку також присутній конформізм під керівництвом несвідомого компонента мотивації Еґо. Як компонент, який поєднує відчуття задоволення і пошук прагматичних рішень, він відповідає як і за «зручність» переходу на українську із друзями, так і за «логічність», що має на увазі відповідність зовнішнім критеріям, а саме відповідність мові співрозмовника.

Звідси можна виділити такі фасилітатори переходу на українську мову, як українськомовні родина і друзі; заохочення з боку родини і друзів.

Питання «Якщо так, що найбільше вплинуло на ваш перехід?» має на меті встановити найвпливовіші мотиваційні фактори переходу на українську мову, якщо респондент у минулому питанні відповів «так». Було побудовано стовпчиковий графік за значенням середнього рангу. За цим значенням утворюється розподіл тих факторів, які найбільше вплинули на перехід старшокласників на українську мову.

Рис. 2.2. Розподіл відповідей респондентів на питання «Якщо так, що найбільше вплинуло на ваш перехід?» за значенням середнього рангу

Рисунок ілюструє, що для середньостатистичного респондента, найвпливовішим фактором переходу є саме дії росії проти України і її народу, найменш впливовим є страх суспільного осуду, якщо старшокласник не перейде на українську. Хоча тут цей фактор має чи не найменш важливе значення, у напівструктурованих інтерв'ю респонденти згадували про його впливовість. Якщо розглядати відповіді з боку їх частоти розташування на найвпливовіше місце, то на першому місці опиняється «Моя родина», далі – «Дії росії проти України і її народу» і на третьому – «Відчуття належності до української нації». Проте, для середньостатистичного респондента, важливість причин знаходиться у наступному порядку спадання важливості: «Дії росії

проти України і її народу», «Відчуття належності до української нації», «Моя родина», «Мої друзі», «Бажання протестувати проти усього російського», «Заохочення з боку суспільства», «Популярні українські тренди», «Війна фізично вплинула на моїх близьких (поранення близьких тощо)», «Страх суспільного осуду, якщо не перейду на українську», «Інше».

Дійсно, фактор «Дії росії проти України» у напівструктурованих інтерв'ю позиціонується старшокласниками як один із найважливіших. Респонденти повідомляють, що чим більше українців буде переходити на українську мову, тим скоріше ми позбавимося російського впливу, який діяв на нашу країну ще з часів СРСР:

«Багато людей в Україні кажуть таку річ, що мова не є важливою, але якщо мова дійсно не є важливою, то чому радянська влада і загалом росія стільки разів забороняла українську мову і намагалася її знищити?» (Респондент 62).

Також, варто зазначити, що даний фасилітатор є дещо політично спрямованим. В Україні, незважаючи на дії росії проти даної країни, присутні люди, які є прихильниками російської політики. Проте, серед респондентів не присутні індивіди із подібними поглядами, або ж вони про це не зазначили під час збору даних. Прикметно, що під час напівструктурованого інтерв'ю, один респондент зазначив про наступні погляди однієї людини із свого оточення:

«Краща подружка каже, що вона «внє політикі». Я з нею не чіпаю цю тему, але моя позиція така, що людина не може бути «внє політикі», якщо це стосується навіть не мови, а того, що коїться у світі» (Респондент 29).

Фактор «Відчуття належності до української нації» також має важливе значення для старшокласників. Респонденти зазначали, що українська мова є для них надзвичайно важливою через маркер національної ідентичності, і це, фактично, є ключовим аспектом їх особистості як українців:

«І я впевнена, що деякі перейшли ще з вторгнення в 2014 році, а зараз, коли вже почалась повномасштабна війна, то це необхідно для ідентичності країни в принципі, бо тоді інші люди, іноземці не будуть нас сприймати як окремий народ» (Респондент 29).

Фактори «Моя родина» і «Мої друзі» варіюються у важливості серед респондентів. Проте, вони мають однакову суть – якщо друзі чи родина спілкуються українською, це буде мотивувати середньостатистичного респондента переходити на українську мову. Один респондент навіть повідомляє, що його спонукає осуд за російську мову з боку батьків (код «Примус перейти на українську мову»):

«...Від моєї рідної сім'ї я відчувала, що прям був тиск. Вони мені казали, мовляв, ти не будеш тут спілкуватися російською – сильне несприйняття було» (Респондент 100).

У процесі проведення інтерв'ю було також виділено фактори «Заохочення з боку суспільства» і «Популярні українські тренди». Перший фактор респонденти пояснюють тим, що позитивне ставлення суспільства дійсно має вагу у їх рішенні переходу на українську мову:

«Звісно, це на мене впливає. Якщо я чую від суспільства, що мене гарна українська, то мені ще більше хочеться нею розмовляти» (Респондент 85).

В анкетуванні, деякі старшокласники більш детально пояснили зміст фактору «Війна фізично вплинула на моїх близьких (поранення близьких тощо)» і зазначили, що моральне виснаження і психічні травми їх близьких від бойових дій також грають значну роль у їх переході з російської на українську мову.

Старшокласники вважають, що популярні тренди складають значну частину фасилітації. Про це і зазначає той самий респондент 85:

«Зараз українська мова дуже популяризована, і це круто розмовляти українською, а підлітки хочуть слідувати трендам. Це вже всі зрозуміли. Тому, звісно, всі перейдуть українською розмовляти» (Респондент 85).

Таким чином, виокремлюються всі ті фактори фасилітації, які були зазначені у анкетуванні. Деякі з них були підтверджені під час напівструктурованих інтерв'ю: «Дії росії проти України», «Відчуття належності до української нації», «Моя родина», «Мої друзі», «Заохочення з боку суспільства», «Популярні українські тренди».

Серед тих, хто **перейшов на українську мову після вторгнення росії в Україну**, найчастіше зустрічаються старшокласники, які перейшли на українську у період з 2022 по 2023 рік (29 (59,18%)). На другому місці за частотою є період з 2014 по 2022 рік (9 (18,37%)), третє місце посідає період з 2023 по 2024 рік (6 (12,2%)), а на останньому – 2024-2025 роки (5(10,2%)).

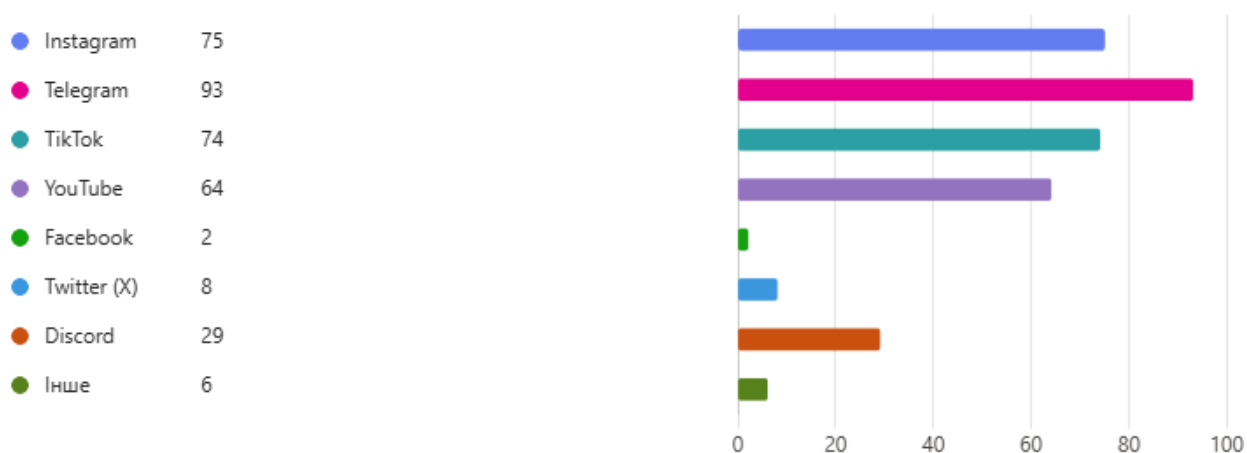
З приводу **переходу батьків старшокласників на українську мову**, 30 респондентів зазначили, що їх батьки почали переважно спілкуватися українською мовою, проте не перейшли повністю. Приблизно така ж кількість респондентів (29) повідомляє, що їх батьки залишилися російськомовними, проте почали більше спілкуватися українською. Двадцять старшокласників заявляють, що їх батьки повністю перейшли на українську, 10 повідомляють, що їх батьки завжди спілкувались українською, а 9 відповіли, що їх батьки взагалі не перейшли на українську мову. Трьом респондентам було важко відповісти на це питання.

Під час інтерв'ю, старшокласники зазначали, що родина є досить впливовим фактором переходу на українську мову. Про це зазначив респондент 42:

«Батьки повністю перейшли на українську після ще 14-го року, коли стався переворот з Януковичем. Тому вони свідомо на неї перейшли, і от цих

40% моєї української в моєму дні це, в більшості, завдяки їм. Вдома російська не звучить ні від мене, ні від кого взагалі» (Респондент 42).

Питання «Переважно які соціальні мережі ви використовуєте для отримання і поширення інформації?» надавало респондентам можливість обрати декілька варіантів. Найбільш популярною мережею серед старшокласників є «Telegram» (обрано 93 рази). Далі – «Instagram» (75), «TikTok» (74), «YouTube» (64), «Discord» (29). Найменш обраною відповіддю є «Facebook» (2) та «Twitter» (8). Варіанти «Інше» не містили в собі відповіді, які є соц. мережами.

Рис 2.3. Розподіл відповідей респондентів на питання «Переважно які соціальні мережі ви використовуєте для отримання і поширення інформації?»

Респонденти також надали інформацію щодо свого ставлення до російськомовного контенту. Більшість відповідей (5) було закодовано у код «Менша кількість і якість українськомовного контенту». А результати опитування демонструють, що третьою найчастіше обраною відповіддю на питання «Переважно якою мовою ви споживаєте інформаційний контент (серіали, ТВ, музика, книги, новини, комп'ютерні ігри тощо)?» є «Російська» (19). Під час інтерв'ю, 5 старшокласників пояснили, що вони вважають споживання російськомовного інф. контенту прийнятним тільки тому, що, на їх

думку, кількість українськомовного контенту є набагато меншою за кількість російськомовного. Про це також зазначає респондент 74:

«Я б не сказав, що російськомовний контент прямо так сильно відрізняється від українськомовного. Різниця тільки в тому, що російськомовного набагато більше; його знімали більше, російськомовних людей більше. Всього контенту набагато більше російською мовою. А українського, якогось конкретного виду контенту, просто може не бути». (Респондент 74).

Відповіді «Нижча якість українськомовного контенту» полягають у тому, що деякі старшокласники вважають українськомовний контент нижчої якості, на відміну від російськомовного інф. контенту. У кінці інтерв'ю, певні респонденти зазначали, що для того, щоб змотивувати юних українців переходити на українську мову, суспільству варто виробляти більше українськомовного контенту, до того ж якісного:

«...Сприяти цьому можна, звичайно, створенням великої кількості якісного [українськомовного] контенту. На людей дуже впливає контент, який вони споживають, а споживаємо ми його багато. Частіше будуть користуватися цією мовою, спілкуватися» (Респондент 95).

Знахідкою з якісних досліджень є думка респондентів про те, що російськомовний контент – це є «не дуже розумний контент», що виходить із загального враження про те, що російськомовний інформаційний простір є менш інтелігентним, ніж український; а основна перевага російськомовного контенту є радше в його кількості.

Таким чином, виявляються такі фасилітатори переходу на українську мову, як споживання українськомовного інформаційного контенту, поліпшення якості укр. інф. контенту, збільшення кількості українськомовного інформаційного контенту.

Щодо **дискомфарту при спілкуванні російською мовою**: більшість респондентів (34) повідомляє, що не відчуває дискомфорт при спілкуванні російською. Натомість, 29 респондентів дали на це питання відповідь «скоріше так». «Скоріше ні» відповіли 23 респондента, а 15 однозначно відчувають дискомфорт при спілкуванні цією мовою. Один з респондентів, який відповів «скоріше так», не надав подальшої відповіді на наступне, пов'язане запитання. Найважливішою причиною дискомфорту при спілкуванні російською мовою, за середнім рангом, є те, що російська є мовою загарбника (див. *Додаток Ж*). Далі, за спадаючою важливістю йдуть «Почуття провини через використання російської», «Відраза (огида) до усього російського», «Російська заважає розвиватися українській культурі» тощо. Найменш важливими причинами є «Страх осуду з боку суспільства», а після нього (на останньому місці) – «Інше». В напівструктурованих інтерв'ю респонденти зазначили, що це відчуття дискомфорту спонукає їх переходити на українську мову.

Приблизний зміст причини «Почуття провини через використання російської» пізніше розкривається методом напівструктурованого інтерв'ю. Респонденти вважають, що це почуття провини виникає через події сьогодення, а саме через дії росії проти України і її народу. Старшокласники відчувають, ніби вони є причиною того, що відбувається, коли вони спілкуються російською:

«Скоріш за все, це таке відчуття, наче ти – частина і причина того всього поганого, що зараз відбувається, тому і виникає така провинна, наче ти це все зробив сам, [а не] росіяни» (Респондент 42).

Це почуття провини, як було встановлено, виходить із більш ширшої причини дискомфорту – через думку про те, що російська є мовою загарбника. Деякі респонденти додатково повідомляють, що відчуття провини через використання російської може виникати через наступне: в той час, як

українські військові захищають Україну від росіян на передовій, людина «чомусь» спілкується російською – мовою ворога.

Ті респонденти, які під час інтерв'ю зазначили про знищення української культури російською (код «Негативний вплив російської мови і культури на українську культуру»), надали цьому пояснення. Вони вважають, що саме спілкування російською мовою принижує і «вбиває» українську культуру:

«...Багато хто визнає, що росія намагається саме вбити українську культуру, а українську мову – як частину цієї культури. Багато хто може вважати, що вона (людина) може відрікатися від української культури зі споживанням російської мови як основної мови спілкування» (Респондент 49).

На відміну від анкетування, респонденти надали певну важливість причині «Страх осуду з боку суспільства» під час напівструктурованих інтерв'ю. Старшокласники пов'язали це із тиском суспільства і мовними особливостями певних регіонів України, особливо західних. Один респондент пов'язав цей страх осуду із почуттям провини:

«...Я відчуваю провину тільки тоді, коли я в Західній Україні, я собі не дозволяю [там] спілкуватися російською мовою, бо люди будуть засуджувати саме там» (Респондент 29).

Загалом, подібні причини належно пояснюються з точки зору теорії мотивації З. Фрейда, а саме за допомогою несвідомого компоненту Суперего, який керується моральними принципами, соціальними і соціетальними нормами. Думка респондентів про те, що російська мова спричиняє знищення української культури не є пов'язаною із почуттям задоволення чи балансом цього почуття із соціально прийнятними рішеннями. Натомість, ця думка є суто морально «правильною», адже як пояснюють старшокласники, розмовляти російською – це підтримувати російський вплив на українську культуру, тому задля відповідності українським принципам і цінностям варто розмовляти українською. Его, як допоміжний компонент, формує почуття провини за

невідповідність моральним принципам і знаходиться під впливом Суперего – так і утворюється почуття провини за використання російської мови.

Схожа ситуація і з тим, як респонденти відчувають дискомфорт коли чують, як **хтось інший розмовляє російською**. Сорок респондентів відповіли, що не відчувають дискомфорту, 29 скоріше відчувають, 25 скоріше не відчувають, 7 – однозначно відчувають.

У вигляді рисунку було проілюстровано усі **причини дискомфорту респондентів, коли вони чують, як хтось інший спілкується російською** (див. *Додаток 3*). Найбільшої важливості набула причина «Російська – мова загарбника». Друге місце посідає «Спілкування російською – прояв неповаги до української мови і українців», третє – «Відраза (огида) до усього російського». На останньому місці перебуває варіант «Інше», перед ним – «Травматичний досвід унаслідок бойових дій».

Перші дві причини по важливості («Російська – мова загарбника» і «Спілкування російською – прояв неповаги до української мови і українців») досить детально пояснює один із респондентів, який систематизував думки інших старшокласників під час інтерв'ю. За його словами, ті люди, які розмовляють російською, відмовляються від власних цінностей на користь певній суспільній думці:

«...Негативні емоції в мене викликає саме ставлення українців до російської мови – ми, справді, дуже лояльні до цієї мови. Для мене, люди, які спілкуються російською мовою... Їх можна назвати «покручі». Це люди, які відмовляються від якихось цінностей на користь якийсь суспільній думці» (Респондент 62).

Відраза чи огида до усього російського пояснюється декількома факторами, зазначеними в інтерв'ю. По-перше, подібні відчуття викликаються саме фактом вторгнення росії в Україну – усі старшокласники під час інтерв'ю так чи інакше зазначали про негативне ставлення до росії в цілому. По-друге,

певні респонденти згадували про досі дійсний вплив політики СРСР на Україну і її культуру, що викликає у старшокласників відразу до російського. Неодноразово було згадано важливість історичного профілю України, і деструктивний вплив російської політики на культурну цілісність країни. По-третє, деякі старшокласники зазначали, що досі дійсна домінація російськомовного інформаційного контенту є неприйнятною і огидною, саме через вище зазначені причини, які породжують уявлення про те, що український контент є малочисленим і недостатньо якісним.

У відкритому питанні **«Якщо ви перейшли на українську мову, розкажіть про ваш досвід; Що допомогло або завадило вам у цьому процесі?»** найбільше відповідей опинилося у закодованій категорії **«Допомогло»**: «українськомовне коло спілкування» (11), «українськомовні близькі люди» (7), «заохочення суспільства» (5), «огода до усього російського» (5), «освіта українською» (5), «відчуття належності до української нації» (2), «власне бажання» (2), «українськомовний контент» (2), «дії росії проти України і її народу» (1).

В інтерв'ю респонденти зазначали, що освіта є досить впливовим фактором переходу на українську мову, адже школа є тим середовищем, в якому дитина проводить чи не половину свого дня. Дехто зазначає цей фактор у тандемі з огидою до усього російського (асоціаціями):

«...Все ж таки я навчаюся в школі українською мовою, і хочеться це переносити у спілкування із вчителями, з касирами, консультантами. Хочеться виключно українською спілкуватися, бо зараз, російськомовні – це асоціації із бидлом, зі свинями...» (Респондент 49).

З точки зору теорії мотивації соціального вивчення А. Бандури, дані фактори знаходяться під впливом умов існування індивіда, соціальних взаємодій і оточуючого середовища загалом.

Відкрите питання «**Можливо, у вас будуть рекомендації щодо того, як зробити так, щоб більше юних українців переходили на українську мову?**» містить такі коди: «створювати більше українськомовного контенту» (26), «не змушувати до переходу на українську» (25), «активно поширювати українську культуру, популяризувати її» (6), «примушувати і жорстко контролювати (державою і суспільством)» (6), «за допомогою батьків і друзів» (4), «заборонаю російськомовного контенту і російської мови» (2), «позитивно заохочувати суспільством» (2), «змотивувати юних українців перейти на українську мову – неможливо» (2).

Тут виникає певне протиріччя, судячи із відповідей респондентів. З одного боку, більшість вважає, що головною мотивацією переходу на українську мову є відсутність примусу, адже примус тільки заважає добровільному переходу і може викликати негативні асоціації з українською мовою (чи, як зазначають респонденти у відкритому питанні анкетування, через примус старшокласників буде «протестувати» і робити навпаки). З іншого боку (як в інтерв'ю, так і в анкетуванні), деякі респонденти наголошували на тому, що єдиним правильним варіантом є примус до переходу на українську мову, разом із контролем з боку суспільства, і особливо держави, адже «добровільно люди переходити не хочуть». Проте, під час інтерв'ю, лише один респондент зазначив про те, що перейти на українську йому допоміг перейти примус з боку батьків.

Отже, серед бар'єрів було виділено наступні:

- **російськомовні батьки;**
- **звичка спілкуватися російською з дитинства** (причиною якої є якраз російськомовні близькі);
- **російськомовне оточення загалом; нестача знань з української мови,** (важко будувати речення, нестача словникового запасу, нестача практики спілкування українською через російську як основну мову спілкування і споживання контенту);

- вплив ієрархічних відносин в школі (вплив «більш статусних» старшокласників, які розмовляють російською);
- споживання російськомовного контенту;
- засудження за спілкування українською;
- уявлення про те, що російська краще за українську;
- упереджене і стереотипне ставлення до українськомовних («мова села», як приклад);
- примус перейти на українську мову/суспільний тиск спілкуватися українською;
- нестача українськомовного інформаційного контенту;
- відсутність особистого бажання, сил і часу на вивчення української;
- освіта російською.

З-поміж фасилітаторів можна виокремити:

- власні любов і цікавість до мови, бажання її вчити; освіта українською;
- створення і розповсюдження українськомовного контенту, особливо «якісного»;
- важливість національної ідентичності;
- примус перейти на українську мову/суспільний тиск спілкуватися українською;
- відчуття належності до нації;
- краще самосприйняття при спілкуванні українською;
- події сьогодення (війна, дії росії проти України і її народу);

- **страх осуду за спілкування російською мовою; позитивне бачення українськомовних з боку суспільства;**
- **родина і друзі** (заохочення з боку родини і друзів; українськомовні друзі і родина);
- **бажання протестувати проти усього російського;**
- **популярні українські тренди; вплив війни на близьких** (фізичний; моральне виснаження);
- **відчуття дискомфорту при спілкуванні російською мовою** (російська – мова загарбника; почуття провини через використання російської; відраза (огида) до усього російського; російська заважає розвиватися українській культурі; в Україні повинні спілкуватися лише українською; травматичний досвід унаслідок бойових дій; страх осуду з боку суспільства за спілкування російською);
- **відчуття дискомфорту, коли хтось інший спілкується російською мовою** (російська – мова загарбника; спілкування російською – прояв неповаги до укр. мови і українців; відраза (огида) до усього російського; асоціації із втратою – мови, людей, території; російська заважає розвиватися українській культурі; в Україні повинні спілкуватися лише українською; травматичний досвід унаслідок бойових дій).

Деякі бар'єри повторюють фасилітатори, і навпаки – це очікувано, адже в залежності від індивідуальних особливостей старшокласників, одні й ті ж самі фактори бар'єрів чи фасилітаторів можуть мати категорично різний вплив на рішення і мотивацію індивідів. Так, наприклад, суспільний тиск спілкуватися українською може бути бар'єром для одного старшокласника, а фасилітатором – для того, який вважає суспільну думку важливою, і демонструє ознаки конформної поведінки. З'ясування бар'єрів і фасилітаторів переходу старшокласників на українську мову систематизує знання про їх мовну

ідентичність і мовну соціалізацію, на які впливають різноманітні соціетальні, культурні, психологічні, інституційні і макросоціальні фактори.

ВИСНОВКИ

Отже, у контексті поточного становища України як мультилінгвальної держави в комбінації із геополітичними подіями, перехід старшокласників на українську мову (на прикладі ліцею №155) знаходиться під впливом певних бар'єрів і фасилітаторів. **Бар'єри** – це будь-що, що обмежує чи/та перешкоджає досягненню певної мети. У контексті мовної соціалізації, цей термін має на увазі ті перешкоди, які емоційно, біхевіорально чи ментально стримують старшокласників від переходу з російської на українську мову. Бар'єри включають до себе як і **внутрішні фактори** (упередження індивіда, психічні травми, морально-психологічний стан загалом, емоційне та моральне виснаження тощо), так і **зовнішні** (стереотипізація з боку оточуючих, інституціональні та соціальні, соціетальні, дружні та близькі зв'язки із оточуючими людьми тощо). **Фасилітатори** (від слова фасилітація) – це ті фактори, які сприяють, пришвидшують чи полегшують певний процес чи дію. У контексті даної теми виділяються фасилітатори переходу на українську мову. Як бар'єри, фасилітатори містять у собі як **зовнішній компонент** (заохочення суспільства, популярні українські тренди тощо), так і **внутрішній** (власне бажання і любов до мови, самосприйняття, відчуття належності до нації). Фасилітатори містять у собі мотиваційну складову, яка великим чином визначає бажання індивіда переходити з російської мови на українську, і так само залежить від зовнішніх і внутрішніх факторів.

Мотиви – це внутрішні умови дії людини, тобто те, що є причиною дії індивіда. Мотивацію можна розглядати з точки зору теорій З. Фрейда і А. Бандури. Зигмунд Фрейд у своїй теорії мотивації зазначав про несвідомі компоненти мотивації **Ід, Суперего і Его**, які керують інстинктивними потягами, морально-соціальною відповідністю і їх поєднанням відповідно. Альберт Бандура у **теорії мотивації соціального вивчення** концентрувався на процесі пізнання, оточуючому середовищі і соціальних взаємодіях.

Мовна ідентичність – це відчуття належності до певної мовної спільноти, що конструюється під впливом культурних символів та маркерів (вербальні, невербальні, просодичні), комунікативних практик, соціальних та інституціональних факторів. **Мовну ідентичність** формують первинні і вторинні агенти соціалізації: родина, яка закладає фундамент мовної ідентичності, і школа, однолітки, медіа тощо, які доповнюють і закріплюють мовні і культурні маркери індивіда. В Україні, як у мультилінгвальному середовищі, характерна стратегія **зміни коду** (“code switching”), що є зміною мови спілкування в залежності від контексту. За результатами українських досліджень, причини зміни мови спілкування можуть полягати у: потребі спілкуватися українською, що є формою опору російському впливу; запровадження законів і реформ, які надають українській мові офіційного статусу; заохочення з боку суспільства; негативному ставленні до усього російського, особливо до російської мови як мови «агресора»; престиж української мови; особисті відчуття щодо мови тощо. В іноземних дослідженнях виокремлюється явище **лінгвістичного імперіалізму**, яке можна застосувати як призму розгляду поточної мовної ситуації в Україні; і ґрунтовні реформи мовної політики.

Серед **бар’єрів** переходу на українську мову учнів старших класів міста Києва (на прикладі ліцею №155) було з’ясовано наступні: російськомовні батьки; звичка спілкуватися російською з дитинства; російськомовне оточення загалом; нестача знань з української мови; вплив ієрархічних відносин в школі; споживання російськомовного контенту; засудження за спілкування українською; уявлення про те, що російська краще за українську; упереджене і стереотипне ставлення до українськомовних; примус перейти на українську мову/суспільний тиск спілкуватися українською; нестача українськомовного інформаційного контенту; відсутність особистого бажання, сил і часу на вивчення української; освіта російською.

Серед **фасилітаторів** цього явища було виявлено наступні: власні любов і цікавість до мови, бажання її вчити; освіта українською; створення і розповсюдження українськомовного контенту, особливо «якісного»; важливість національної ідентичності; примус перейти на українську мову/суспільний тиск спілкуватися українською; відчуття належності до нації; краще самосприйняття при спілкуванні українською; події сьогодення; страх осуду за спілкування російською мовою; позитивне бачення українськомовних з боку суспільства; родина і друзі; бажання протестувати проти усього російського; популярні українські тренди; вплив війни на близьких; відчуття дискомфорту при спілкуванні російською мовою; відчуття дискомфорту, коли хтось інший спілкується російською мовою.

Деякі бар'єри повторюють фасилітатори через їх дзеркальне значення в одному вимірі, і в залежності індивідуальних особливостей старшокласників одне й те саме явище для різних індивідів може бути як бар'єром, так і фасилітатором переходу на українську мову. Розуміння бар'єрів і фасилітаторів переходу на українську мову учнів старших класів Києва надає уявлення про оптимальні шляхи підсилення їх мотивації щодо переходу, як і про шляхи послаблення бар'єрів, пов'язаних із цим процесом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Афонін, Е. А., & Мартинов, А. Ю. (2008). Соціетальний чинник політичної модернізації. *Український соціум: науковий журнал*, (3), 110-123.
- Голярдик, Н. А., Гевко, О., & Климків, Р. І. (2023). Травми війни: техніки самозцілення дорослих і дітей (аналіз практик роботи з емоційним виснаженням від подій сьогодення). 105-110. <https://doi.org/10.32782/2663-5208>
- Іванова , Н. (2021). Сутність мотиву особистості в теорії мотивації. *Вісник Національного університету оборони України*, 61(3), 20–27. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-61-3-20-27>
- Київський міжнародний інститут соціології. (2025) Ставлення до викладання російської мови в українськомовних школах. <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1513&page=1>
- Колот, А. М. (1998). *Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу*. Київ: КНЕУ.
- Кулик, В. (2022). Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. <https://zbruc.eu/node/114247>
- Лукаш, Г. (2017). Мовна ідентичність, мовна особистість і мовна свідомість. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Культурологія*, (18), 208-209.
- Лукашенко, М. Ю. (2019). Травматичний досвід військових дій як чинник девіантної поведінки. *Юридична психологія*, 24(1), 32-38.

- Ляхович, Г. В., & Чепак, В. В. (2016). Мовна ідентичність як передумова солідарності: соціологічні розвідки. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*, (10), 63-71.
- Разумков Центр. (2024). Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024р.) Razumkov.org.ua. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>
- Руденко, О. (2024, 3 травня). Військова чесно відповіла, скільки в армії російськомовних і чи конфліктують на фронті через мовне питання. *Телеграф*. <https://news.telegraf.com.ua/ukr/ukraina/2024-05-03/5849836-voennaya-chestno-otvetila-skolko-v-armii-russkoyazychnykh-i-konfliktuyut-li-na-fronte-iz-za-yazykovogo-voprosa?>
- Соціологічна група «Рейтинг». (2022). Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: ідентичність. Патріотизм. Цінності (17-18 серпня 2022). URL: <http://surl.li/dkrki>
- Ткачук, Т. П. (2015). Вплив рівня освіченості родини на вибір мови респондентом в умовах українсько-російського білінгвізму. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство*, (23, вип. 21 (2)), 125-129.
- Токарева, Н. М., Шамне, А. В., & Макаренко, Н. М. (2014). Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу.
- APA Dictionary of Psychology. Facilitation. In APA Dictionary of Psychology. Retrieved May 18, 2025, from <https://dictionary.apa.org/facilitation>
- Cialdini, R. B., & Goldstein, N. J. (2004). Social influence: Compliance and conformity. *Annual Review of Psychology*, 55(1), 591–621.

- Davis, L. J. (2016). *The disability studies reader*. Routledge.
- Duranti, A. (Ed.). (2008). *A companion to linguistic anthropology*. John Wiley & Sons. <https://doi:10.1002/9780470996522.ch16>
- Fosu, M. (2024). Language Choice and the Problematics of Ideology in the Pre-and Post-Independence Ghanaian Press: A Historical and Cultural Analysis. *Journalism and Media*, 5(3), 1194-1210.
- Freud, S. (1927) *The Ego and the Id*. Hogarth Press, London.
- Giddens, A., & Griffiths, S, (2006) . *Sociology*. Polity.
- Goode, E. (2019). *Deviant Behavior* (12th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429202902>
- Hornberger, N. H., & McKay, S. L. (Eds.). (2010). *Sociolinguistics and language education* (Vol. 18). Multilingual Matters.
- Khokhar, R., & Akhlaq, A. (2022). The Barriers to and Facilitators of Sustainable Organizational Change. *Journal of Business and Social Review in Emerging Economies*, 8(2), 469-480. <https://doi.org/10.26710/jbsee.v8i2.2334>
- Lamont, M., & Molnár, V. (2002). The Study of Boundaries in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology*, 28(1), 167–195. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.28.110601.141107>
- Merriam-Webster. (n.d.). Facilitate. In Merriam-Webster.com dictionary. Retrieved May 18, 2025, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/facilitate>
- Nabavi, R. T. (2012). Bandura’s social learning theory & social cognitive learning theory. *Theory of Developmental Psychology*, 1(1), 1-24.

Ryan, R. M. (1995). Psychological needs and the facilitation of integrative processes. *Journal of personality*, 63(3), 397-427. <https://doi:10.1111/j.1467-6494.1995.tb00501.x>

Soll, M., Salvet, S., & Masso, A. (2015). Changes in language policy in Estonia: Self-descriptions of Russian-speaking students. *Trames: A Journal of the Humanities and Social Sciences*, 19(3), 221.

Додаток А

Гайд для проведення інтерв'ю з учнями старших класів ліцею №155

Вступ:

Вітання! Мене звати Єлизавета, я є студенткою 4 курсу спеціальності "Соціологія" Національного університету "Києво-Могилянська академія". У рамках своєї роботи я проводжу дослідження про те, що спонукає вас переходити на українську мову, а що утримує вас від цього.

Ваш особистий досвід і думки є найціннішим матеріалом для даного дослідження, тому не соромтеся відповідати чесно, і спілкуватися найзручнішою для вас мовою. Для покращення якості аналізу я буду фіксувати нашу зустріч за допомогою аудіо-запису. Чи даєте ви на це свою згоду?

Якщо вам буде некомфортно відповідати на певні питання інтерв'ю, ви можете мені про це казати, і ми будемо переходити до наступних питань. Також, якщо вам потрібно буде взяти коротку перерву, можете мені про це повідомити, і ми повернемося до інтерв'ю після паузи.

Наостанок зазначу, що усі ваші відповіді є конфіденційними, що означає, що вони не підлягають розголосі. Будь-яка інформація, яку ви надаєте під час інтерв'ю, буде доступна лише мені і вона буде використовуватися лише у наукових цілях. У дослідницькі тексти ваше ім'я не вноситься.

Безмежно вам вдячна за вашу участь!

Питання інтерв'ю:

Блок 1. Вступ

1. Підкажіть, будь ласка, ваше ім'я та скільки вам років.
2. В якому ви навчаєтеся класі?
3. В якій області України ви проживали більшість свого життя?
4. Якою мовою ви переважно спілкуєтесь?

Блок 2. Ставлення до української мови

5. Як ви ставитеся до української мови? Чи вважаєте її важливою для вашої особистої ідентичності?
6. Чи обговорюєте ви з друзями чи близькими вам людьми питання переходу з української мови на російську, чи навпаки? Про що ви зазвичай говорите?
7. Як ви вважаєте, українська мова – це більше про ваш зв'язок з минулим, сьогоденням чи майбутнім? Чому?
8. За результатами опитування, у тих, хто відчуває дискомфорт під час спілкування українською мовою, однією з основних причин цього дискомфорту є упереджене чи/та стереотипне ставлення до українськомовних. На вашу думку, в чому полягає це упереджене і стереотипне ставлення? А найголовнішою причиною є поганий досвід спілкування (насмішки, осуд тощо). Як ви вважаєте, у чому можуть полягати ці насмішки чи осуд?

Блок 3. Причини та мотивація переходу на українську мову

9. Що, на вашу думку, означає перехід на українську мову для юних українців в Україні? Чому вони взагалі переходять з російської на українську?
10. Як ви вважаєте, що мотивує вас більше використовувати українську мову? Чи впливає на вашу мотивацію заохочення і позитивне ставлення суспільства?
11. Якщо вам доведеться пояснювати людині з іншої країни про важливість переходу з російської на українську мову в Україні, що б ви сказали?
12. За результатами опитування, 18% старшокласників перейшли на українську мову у період з 2014 по 2022 рік. Це є досить юним віком для свідомого переходу на українську мову, адже теперішнім

старшокласникам на той час було не більше 13-ти/14-ти років. Як ви вважаєте, що могло найбільше вплинути на таке рішення?

Блок 4. Вплив суспільства на вибір мови

13. Як ви вважаєте, чи впливає суспільний тиск на ваше рішення щодо переходу на українську мову? Яким чином?
14. Як щодо ваших батьків, чи перейшли вони на українську мову після повномасштабного вторгнення? Як ви вважаєте, чи сильно їх рішення впливає на ваше? (Можливо, ви радше берете приклад з друзів?)
15. Як ви ставитеся до тих друзів чи однолітків, які не перейшли на українську мову?
16. Як показали результати анкетування, переважна більшість старшокласників (69%) вважає своєю рідною мовою українську. Проте, 49% опитаних спілкуються вдома російською, а українською – лише 31%. Як ви вважаєте, чому так?
17. За результатами опитування старшокласники повідомляють, що українська є більш престижною для спілкування серед їх друзів. Проте, у випадку розмов між однокласниками, найпрестижнішою мовою для спілкування є російська. Як ви думаєте, чому так?

Блок 5. Використання російської мови і ставлення до російської

18. Коли ви чуєте або використовуєте російську мову, чи виникають у вас негативні емоції? Якщо так, то які?
19. Як ви взагалі ставитеся до використання російської мови у вашому оточенні?
20. Чи вважаєте ви прийнятним споживання російськомовного контенту? Як ви думаєте, чи заважає це переходу на українську мову?
21. Як ви думаєте, чому деякі старшокласники, а саме 19% від опитаних, досі віддають перевагу споживанню російськомовного інформаційного контенту?

Блок 6. Труднощі чи виклики, пов'язані з використанням мови

22. Чи відчуваєте ви труднощі, коли спілкуєтесь українською мовою? Можливо, помічаєте такі труднощі у когось з вашого класу під час уроків чи на перерві?
23. Чи були у вас суперечки або непорозуміння з близькими чи друзями через вибір мови? Як ви їх долали?
24. Чи стикались ви із засудженням через мову спілкування в школі? Цей осуд був спрямований на вас, чи на когось іншого? Хто, на вашу думку, найчастіше засуджує за мову спілкування – вчителі чи школярі?
25. Як показують результати опитування, у тих, хто відчуває дискомфорт при спілкуванні російською мовою, однією з основних причин дискомфорту є почуття провини через використання цієї мови. Як ви вважаєте, чому виникає це відчуття провини?
26. Чи ви вважаєте, що оточуючі люди змінюють до вас своє ставлення в залежності від того, якою мовою ви спілкуєтесь? Як це проявляється?
27. За результатами опитування, 15% старшокласників вважають обидві мови (російську і українську) рідними. Як ви вважаєте, чому так?

Блок 7. Завершення інтерв'ю

28. Можливо, ви б хотіли висловити свою думку щодо того, про що ми не спілкувалися? Або ж вам хотілося б додати будь-яку інформацію?

Дуже вам дякую, що погодились взяти участь у інтерв'ю. Мені було надзвичайно цікаво з вами поспілкуватися, і я дякую вам за вашу щирість і відвертість. Якщо у вас виникнуть будь-які питання, то можете звертатися до мене через мої контактні дані. Спокійного вам дня, і бажаю вам всього найкращого.

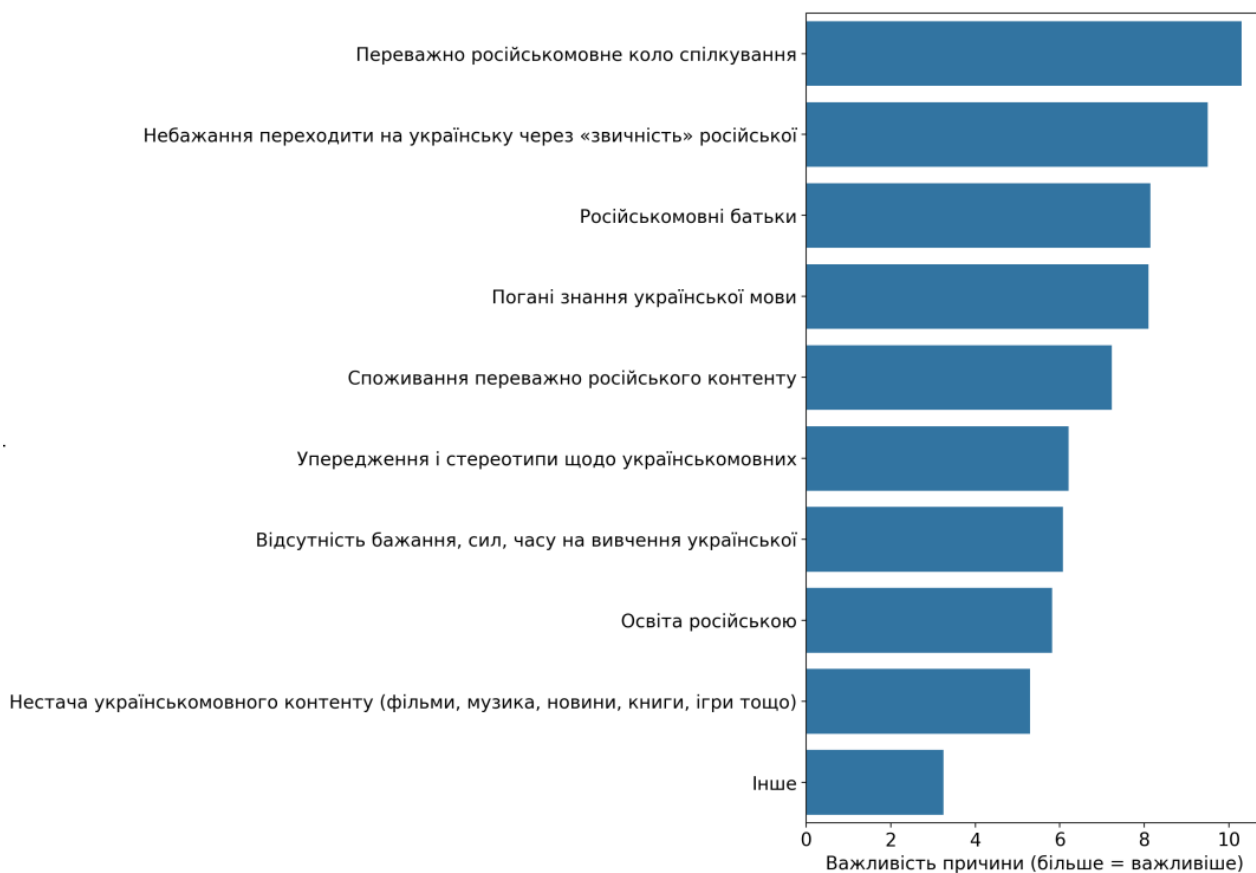
Додаток Б

Таблиця Б.1. Бар'єри та фасилітатори переходу на українську мову учнів старших класів ліцею №155: категорії, підкатегорії, коди, виявлені у процесі напівструктурованих інтерв'ю

	Категорія	Код
Бар'єри	Соціальні	Російськомовні батьки;
		Російськомовне оточення;
		Засудження за спілкування українською;
		Примус перейти на українську мову;
		Вплив ієрархічних відносин в школі;
		Престиж російської мови;
	Інституційні	Освіта російською;
		Російськомовний інформаційний контент;
		Менша кількість і якість українськомовного контенту;
Когнітивні	Уявлення про те, що російська краще за українську;	
	Відсутність бажання, сил і часу на вивчення української.	
	Стереотипізація українськомовних;	
Фасилітатори	Культурні	Національна ідентичність;
		Негативний вплив російської мови і культури на українську культуру;
	Соціальні	Примус перейти на українську мову;
		Позитивне бачення українськомовних в суспільстві;
		Популярні українські тренди;
		Негативне ставлення до російськомовних в суспільстві;

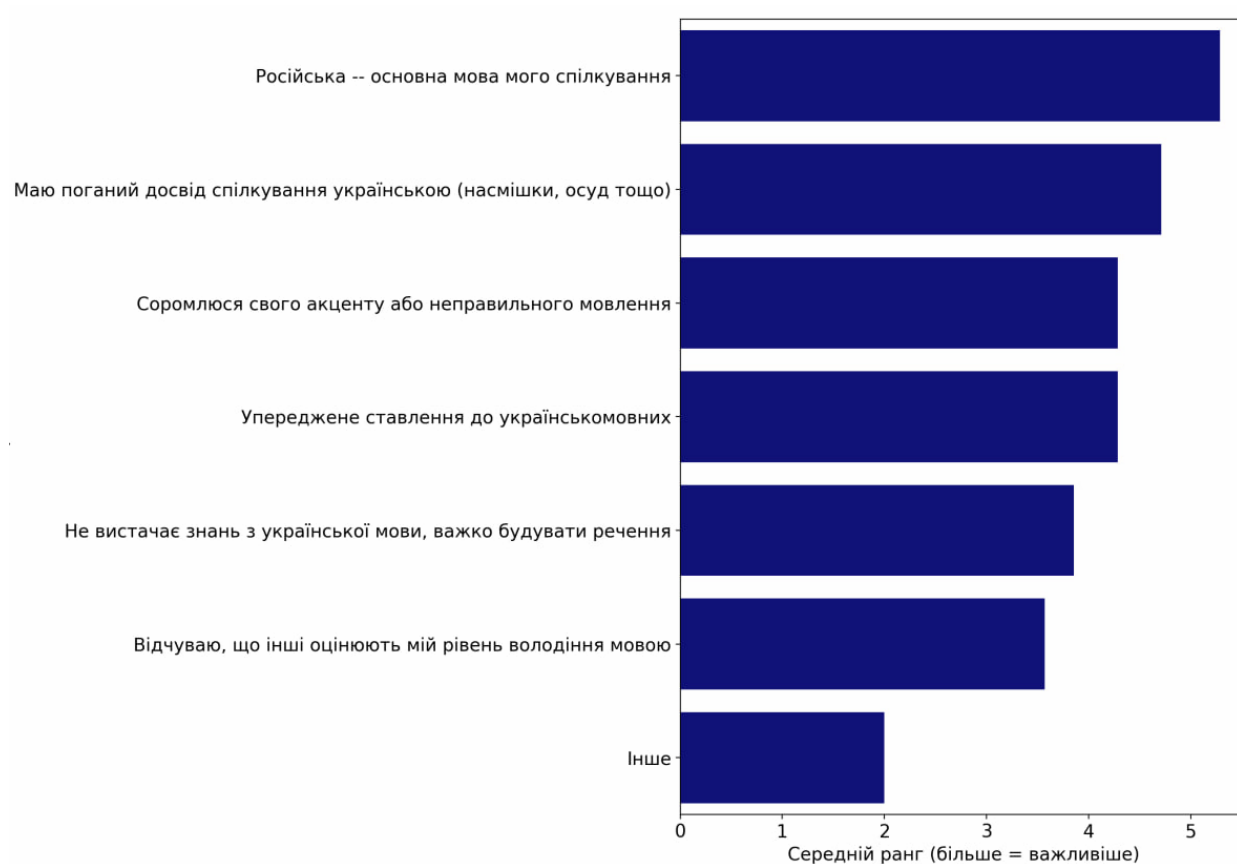
		Престиж української мови;
	Інституційні	Українськомовний інформаційний контент;
		Освіта українською;
	Когнітивні	Особисті бажання і цікавість до української мови;
		Страх осуду за спілкування російською;
		Краще самосприйняття при спілкуванні українською;
		Відчуття дискомфорту від російської мови;
		Бажання протестувати проти усього російського;
	Макросоціальні	Дії росії проти України і її народу.

Додаток В

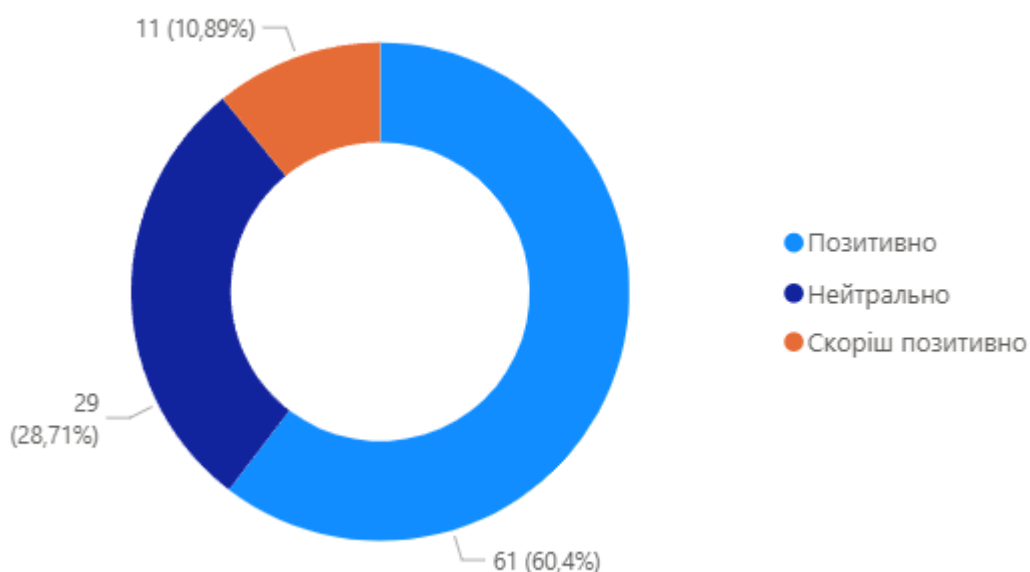
Рис. В.1. Розподіл відповідей респондентів на питання «Що, на вашу думку, може найбільше заважати переходу на українську?» за значенням середнього рангу

Додаток Г

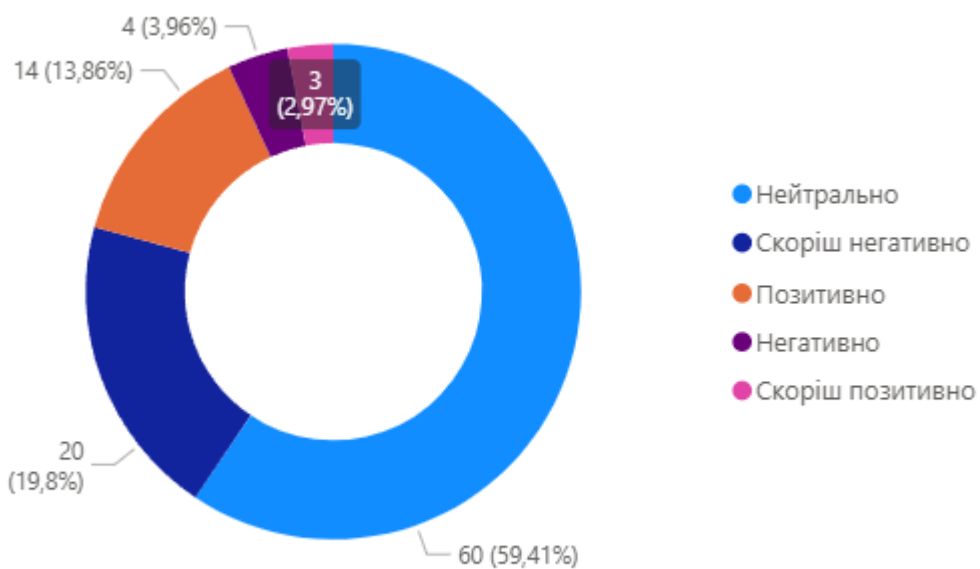

Рис. Г.1. Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи відчуваєте ви дискомфорт, коли розмовляєте українською мовою?» за значенням середнього рангу

Додаток Д

Рис. Д.1. Розподіл відповідей респондентів на питання «Як ви ставитесь до тих людей, які розмовляють українською?»

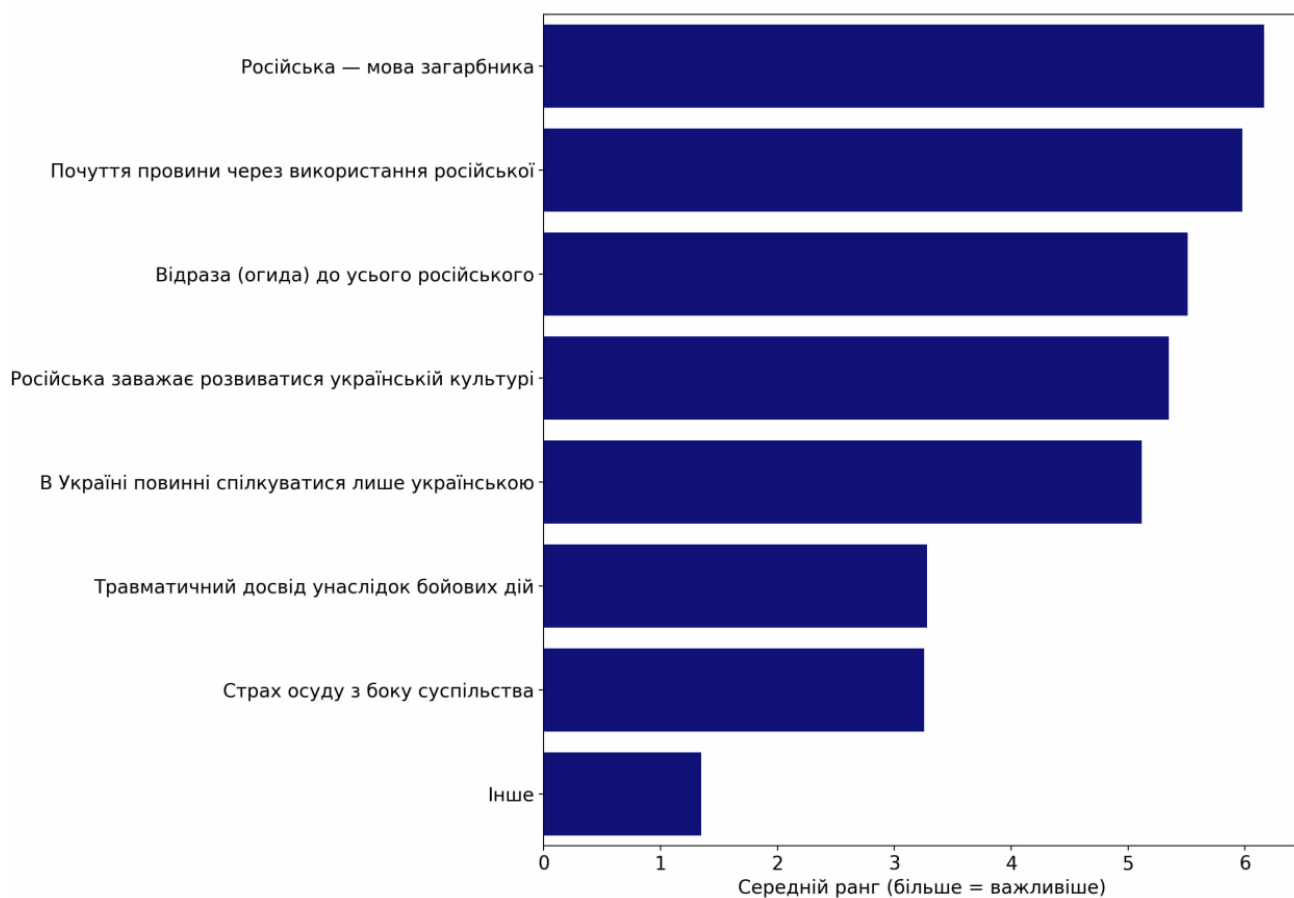
Рис. Д.2. Розподіл відповідей респондентів на питання «Як ви ставитесь до тих людей, які розмовляють російською?»

Додаток Е

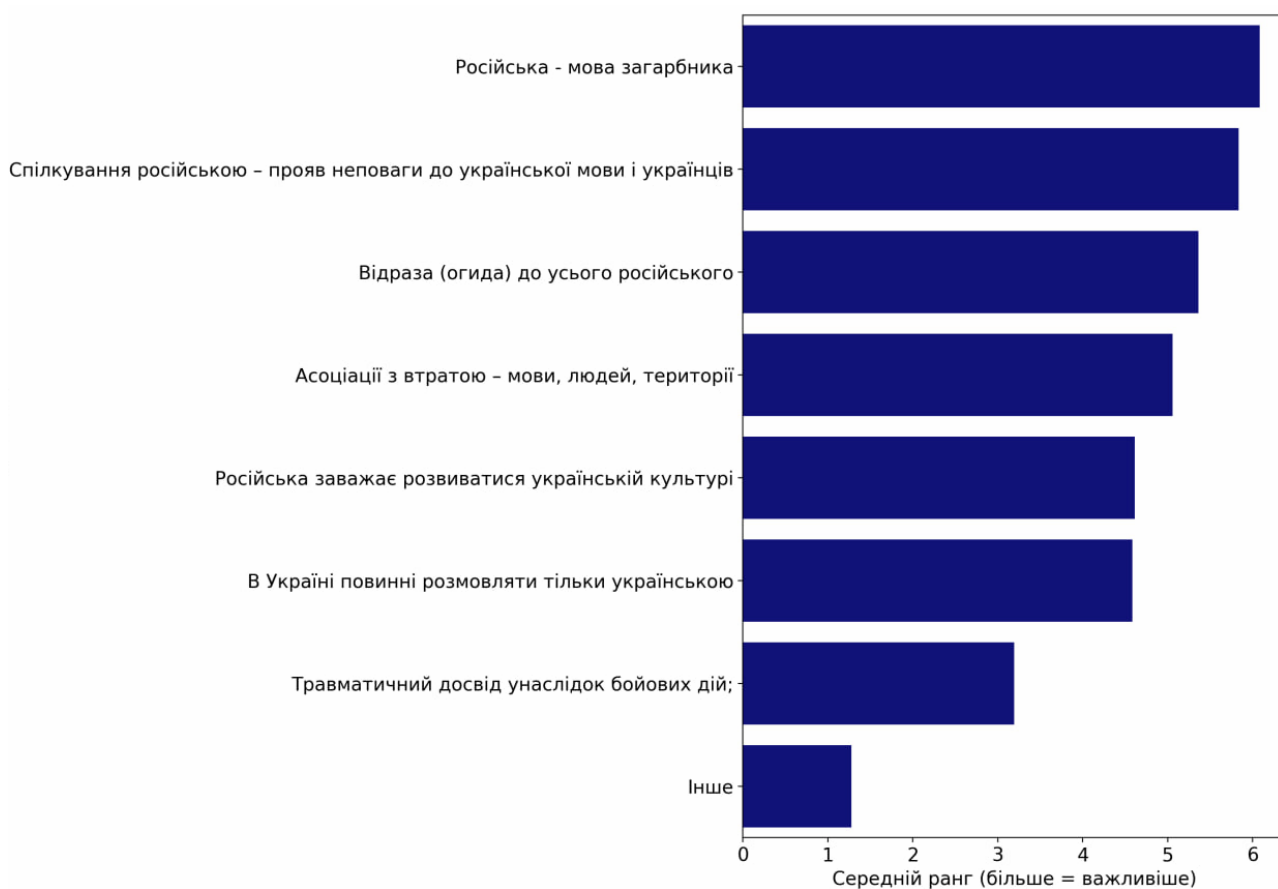
Рис. Е.1. Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи ви переходили з російської мови на українську після вторгнення росії в Україну?»

Додаток Ж

Рис. Ж.1. Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи відчуваєте ви дискомфорт, коли розмовляєте російською мовою?» за значенням середнього рангу

Додаток З

Рис. 3.1. Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи відчуваєте ви дискомфорт, коли чуєте, як хтось інший розмовляє російською мовою?» за значенням середнього рангу

Додаток И

Транскрипт інтерв'ю

Дата проведення: 01.05.2025;

Тривалість інтерв'ю: 44 хв. 27 секунд;

Формат інтерв'ю: аудіо-інтерв'ю за допомогою Telegram-дзвінка;

Вік та клас: 15 років, 10 клас;

Область, в якій респондент проживав більшість свого життя: Київ;

К.Є.: Супер. Якщо вам буде некомфортно відповідати на певні питання інтерв'ю, ви можете мені про це казати, і ми будемо переходити до наступних питань. Також, якщо вам потрібно буде взяти коротку перерву, можете мені про це повідомити, і ми повернемося до інтерв'ю після паузи. Останок зазначу, що всі ваші відповіді є конфіденційними, що означає, що вони не підлягають розголосові. Будь-яка інформація, яку ви надаєте під час інтерв'ю, буде доступна лише мені, і вона буде використовуватися лише у наукових цілях. У дослідницькі тексти ваше ім'я не вноситься. Безмежно вам дякую за вашу участь. Так, трошки вступних питань. Підкажіть, будь ласка, ваше ім'я та скільки вам років?

P29: [ім'я приховане], 15.

К.Є.: Дуже приємно. В якому ви навчаєтеся класі?

P29: [клас прихований].

К.Є.: В якій області України ви проживали більшість свого життя?

P29: В Києві.

К.Є.: Добре, дякую. Якою мовою ви переважно спілкуєтесь?

P29: Українською вдома і російською половину часу не вдома.

К.Є.: Окей. Так, зараз вже переходимо до основних питань. Як ви ставитеся до української мови? Чи вважаєте її важливою для вашої особистої ідентичності?

P29: Я ставлюся позитивно і я вважаю, що це не стосується моєї особистої ідентичності. Але як українка і людина, яка все своє життя проживала в Україні, я вважаю, що це достатньо важливо.

К.Є.: Тобто для вас особисто це важливо чи ні?

P29: Для мене так, а для людей, з якими я спілкуюся, ні.

К.Є.: Добре, дякую. Чи обговорюєте ви з друзями чи близькими вам людьми питання переходу з українською мовою на російську чи навпаки?

P29: Ні.

К.Є.: Зовсім ні?

P29: Ну, з тими, з якими я проходила, тоді була розмова, зараз ні.

К.Є.: Добре. Як ви вважаєте, українська мова – це більше про ваш зв'язок з минулим, сьогоденням чи майбутнім?

P29: Майбутнім.

К.Є.: А чому?

P29: Щоб Україна розвивалася і не було асоціацій з чимось. З чимось російським.

К.Є.: Дякую, почула. За результатами опитування у тих, хто відчуває дискомфорт під час спілкування українською мовою, однією з основних причин цього дискомфорту є упереджене і та стереотипне ставлення до українськомовних. На вашу думку, в чому полягає це упередження і стереотипне ставлення?

Р29: Я не впевнена, в чому воно полягає, але у мене так само було все моє дитинство, і ми родиною перейшли на українську тільки за день до війни. Тож я не знаю, звідки це упередження пішло. Я думаю, що це передавалося ще з СРСР.

К.Є.: Почула. А найголовнішою причиною цього відчуття дискомфорту є поганий досвід спілкування. Це насмішки, осуд тощо. Як Ви вважаєте, у чому можуть полягати ці насмішки чи осуд?

Р29: У чому полягає?

К.Є.: Найголовнішою причиною цього дискомфорту є поганий досвід спілкування. От насмішки чи осуд. Як Ви вважаєте, які насмішки чи який осуд? Тобто насмішки які можуть бути?

Р29: Насмішки. Насмішки. На даний момент чи як це було раніше? Бо я думаю, люди змінилися.

К.Є.: От людина зараз насміхається, наприклад, над іншою людиною, що вона спілкується українською мовою. З чого саме вона може насміхатися? В чому полягає ця насмішка?

Р29: Це неосвіченість іншої людини. А не насмішка. Насмішка з причини якоїсь.

К.Є.: Тобто Ви вважаєте, що будь-які насмішки чи осуд це просто саме неосвіченість, неосвіченість людини, яка насміхається?

P29: Неосвіченість людини, яка насміхається. Перепрошую, Ви трошки пропали.

К.Є.: Я тут. Чутно? Я тут. Яка неосвіченість людини, яка що?

P29: Яка насміхається.

К.Є.: Зрозуміла. Що, на Вашу думку, означає перехід на українську мову для юних людей в Україні? Чому вони взагалі переходять з російської на українську?

P29: Тому що раніше це питання не сильно підіймалося. Почалась повномасштабна війна. І я впевнена, що деякі перейшли ще з вторгнення в 2014 році, а зараз, коли вже почалась повномасштабна війна, то це необхідно для ідентичності країни в принципі, бо тоді інші люди, іноземці не будуть нас сприймати як окремий народ.

К.Є.: Угу. Окей. Це наступне питання, трошки пов'язане з тим, що Ви відповідали. Якщо Вам доведеться пояснювати людині з іншої країни про важливість переходу з російської на українську мову в Україні, що би Ви сказали?

P29: Я думаю, що я б сказала те ж саме, що я казала до того, що це важливо для національної ідентичності.

К.Є.: Угу. Як Ви вважаєте, що мотивує Вас більше використовувати українську мову?

P29: Історичний профіль і мої батьки.

К.Є.: Цікаво, дякую. Чи впливає на вашу мотивацію заохочення і позитивне ставлення суспільства?

P29: Заохочення особисто до мене я не відчувала, а позитивне ставлення суспільства так впливає.

К.Є.: Трошки поділюся з вами результатами опитування. За цими результатами 18% старшокласників перейшли на українську мову у період з 2014 по 2022 рік. Це є досить юним віком для свідомого переходу на українську мову, адже теперішнім старшокласникам на той час було не більше 13-14 років. Як ви вважаєте, що могло найбільше вплинути на таке рішення?

P29: Ви пропали.

К.Є.: Я пропала? На якому моменті? Як ви вважаєте, що могло найбільше вплинути на таке рішення?

P29: Чесно, я навіть не знаю взагалі. Гадки не маю.

К.Є.: Тобто людина молода, навіть молодша, я думаю, 13 років, що б могло вплинути на перехід взагалі з російської на українську у такий вік?

P29: Це за Україну в принципі? Чи за якісь регіони?

К.Є.: Це те, як відповіли старшокласники у моєму опитуванні. Трошки є час на подумати, хвилинку там буквально. А якщо взагалі не знаєте, то будемо переходити до наступного питання.

P29: Питання забула.

К.Є.: Окей. За результатами опитування 18% старшокласників перейшли на українську мову у період з 2014 по 2022 рік. Це досить юним віком для свідомого переходу на українську мову, адже теперішнім старшокласникам на той час було не більше 13-14 років. І от як Ви вважаєте, що могло найбільше вплинути на таке рішення?

P29: Дякую. Я думаю, спонукання старших людей переходити на українську мову, а також вторгнення росіян.

К.Є.: Добре. Як Ви вважаєте, трошки схоже питання до суспільної думки. Як Ви вважаєте, чи впливає суспільний тиск на Ваше рішення щодо переходу на українську мову?

P29: Я завжди спілкувалася з офіціантами, консультантами і найближчими мені людьми українською, тож це впливало, а саме на особистий перехід з моїми друзями і родиною це ніяк не вплинуло.

К.Є.: Тобто суспільний тиск на Вас все ж таки вплинув?

P29: Ну, дуже частично.

К.Є.: Окей, зрозуміло.

P29: Мені ж не важко.

К.Є.: Зрозуміло. А як щодо Ваших батьків, чи перейшли вони на українську мову після повномасштабного вторгнення?

P29: Вони перейшли за день до повномасштабного вторгнення. Повністю.

К.Є.: А от за день до повномасштабного вторгнення? Що вплинуло на їх рішення?

P29: Я думаю, що *[це просто було спонтанно. В один день після перегляду новин, ну, там, про те, що росія ніби якийсь наступ готує, вони вирішили перейти на українську]*. Це було за тиждень до війни.

К.Є.: А як Ви вважаєте, чи сильно рішення Ваших батьків впливає на Ваше особисте? Чи можливо Ви радше берете приклад з друзів?

P29: Заглючив Телеграм і не почула.

К.Є.: Як Ви вважаєте, чи сильно рішення Ваших батьків впливає на Ваше особисте? Чи можливо Ви радше берете приклад з друзів?

P29: Я вважаю, що рішення батьків не вплинуло на моє особисте. Вплинуло в плані, що я з ними стала спілкуватися українською. Але з друзями своїми я перейшла самостійно і навіть не через думку.

К.Є.: Добре, переходимо до наступних питань. А як Ви ставитеся до тих друзів чи однолітків, які не перейшли на українську мову?

P29: Я ставлюся доволі нейтрально, бо це їх рішення, я не можу їх спонукати це зробити, бо це викличе тільки неприязнь до української мови у них.

К.Є.: Так, дякую. От, до речі, цікаве запитання. Як показали результати анкетування, переважна більшість старшокласників, вважає своєю мовою українську. Проте, 49% опитаних спілкуються вдома російською, а українською лише 31%. Як ви вважаєте, чому так?

P29: Ну, тому що рідна мова, це це різне, можна це поняття по-різному розібрати, для когось це мова, з якої з дитинства батьки з тобою спілкувались, а для когось це мова країни, в якій ти народився і паспорт, який ти маєш.

К.Є.: Тобто, ви б сказали, що це по відчуттям особистим людини?

P29: Так.

К.Є.: Окей, добре. До речі, ще один момент з опитування. За його результатами, старшокласники повідомляють, що українська є більш престижною для спілкування серед їх друзів. Проте, у випадку розмов між однокласниками, найпрестижнішою мовою для спілкування є російська. І як ви думаєте, чому так?

P29: Ну, у мене поняття друзі і однокласники доволі близьке. Я думаю, що це все залежить від друзів і однокласників так само. Ну, дивлячись на людей, абсолютно. У мене з-поміж друзів якимось нейтрально, я можу переходити в будь-який момент. А серед однокласників, я думаю, що навіть престижніше буде українська.

К.Є.: Угу. От ви сказали, що залежить від людей цей престиж. А яким самим чином? Ви могли б, будь ласка, трішки детальніше пояснити?

P29: Ну, залежить від людей. Ну, залежить від того, як вони звикли, чи переходили вони, чи ні. Якщо більшість переходила, то українська буде вважатися більш престижніша.

К.Є.: Зрозуміло. Трошки зараз до російської перейдемо мови. Коли ви чуєте або використовуєте російську мову, чи виникають у вас негативні емоції?

P29: Ем... Коли я чую поза школою, я б сказала, що так. Коли я сама спілкуюся зі своїми друзями або в школі, то ні.

К.Є.: Угу. А про які саме негативні емоції ви кажете?

P29: Ну, я думаю, в соціальному суспільстві поза своїх друзів можна переходити на українську мову. Це не настільки складно.

К.Є.: От ви просто казали, що ви відчуваєте негативні емоції, коли чуєте російську поза школою. Які саме просто негативні емоції ви маєте на увазі?

P29: Зараз... Ну я скоріш не розумію цих людей, бо це дивно, що їм важко перейти.

К.Є.: А чому вам це дивно?

P29: Ну тому що я переходила і це не складно, і я не думаю що для когось це має бути настільки складно, якщо це не старі люди, не якісь бабусі-дідуся, то

вони 100% вчили українську мову у школі, і її знають. То ж проблем виникати не повинно.

К.Є.: Дякую, почула вас. Ви вже трошки відповіли на наступне питання, проте я запитаю, уточню. Як ви взагалі ставитеся до використання російської мови у вашому оточенні?

P29: У моєму оточенні, серед однолітків?

К.Є.: Ваше оточення, з ким ви зазвичай спілкуєтесь.

P29: Нейтрально ставлюся.

К.Є.: А чи вважаєте ви прийнятним споживання російськомовного контенту?

P29: Ні.

К.Є.: Чому?

P29: Тому що це зближує нас як культури і це неприйнятно для мене.

К.Є.: Тобто ви вважаєте, що людина, яка споживає російськомовний контент, вона зближується до російської культури?

P29: Так.

К.Є.: Зрозуміло. Як ви думаєте, чи заважають це переходи на українську мову, споживання російськомовного контенту?

P29: Сто відсотків.

К.Є.: А яким чином?

P29: Ну, бо багато чуєш і просто дивлячись наскільки багато його дивишся, якщо у тебе там одне відео попалося на російський, то ні. Так не вплине, а якщо вся стрічка в російській мові, то це дуже впливає.

К.Є.: А як ви думаєте, чому деякі старшокласники, а саме 19 відсотків від опитаних, досі віддають перевагу споживанню російськомовного інформаційного контенту?

P29: Тому що так звикли. От просто звичка і все.

К.Є.: Добре. А чи відчуваєте ви труднощі, коли спілкуєтесь українською мовою? Можливо, ви помічаєте такі труднощі у когось з вашого класу під час уроків чи на перерві?

P29: О, саме спілкування?

К.Є.: Так. От чи відчуваєте, що вам трудно спілкуватися українською мовою?

P29: Мені не важко.

К.Є.: Будь-які труднощі?

P29: Взагалі ні.

К.Є.: А чи у ваших однокласників чи на перерві ви помічаєте у когось труднощі?

P29: Я не слухаю зазвичай, але однокласники або спілкуються українською, або спілкуються російською. Можуть переходити і їм це не важко дається.

К.Є.: Тобто ви б сказали, що ви не чуєте, що у когось там з класу чи на перерві виникають труднощі під час спілкування українською мовою?

P29: Угу.

К.Є.: Дякую. А чи були у вас суперечки чи непорозуміння з близькими або друзями через вибір мови?

P29: Була одна ситуація.

К.Є.: Розповісте, будь ласка?

P29: Краща подружка каже, що вона «вне політики». В принципі, історія закінчується.

К.Є.: Я зрозуміла. І яке у вас до цього ставлення, як ви сказали, в ній політики?

P29: До інших у мене було б дуже негативне ставлення, а з нею я дуже багато спілкуюся, тому це ніяк з нею не затрагувало мене тоді.

К.Є.: І як ви подолали таке непорозуміння?

P29: Поговорили один раз і все.

К.Є.: Я зрозуміла. Тобто ваша позиція яка? Ви просто не чіпаєте цю тему?

P29: Я з нею не чіпаю цю тему, але моя позиція, що людина не може бути «вне політики», якщо навіть це стосується не мови, а в принципі того, що коїться у світі, вибори і це все. Треба все знати.

К.Є.: Треба все що, перепрошую?

P29: Треба все знати, читати.

К.Є.: Окей, дякую. Чи стикались ви із засудженням через мови спілкування в школі?

P29: Тільки від вчителів і не до мене.

К.Є.: Тобто на когось іншого це на школярів, так?

Р29: Ну, так.

К.Є.: Хто, на вашу думку, найчастіше засуджує за мову спілкування? Вчителі чи школярі?

Р29: Вчителі.

К.Є.: Можливо, ви пам'ятаєте якусь конкретну ситуацію?

Р29: Багато таких я навіть якось конкретно прямо скажу, але це раз на тиждень я чую, щоб комусь робили зауваження.

К.Є.: Щоб спілкувалися українською мовою, так, в школі?

Р29: Як мінімум у них в класі.

К.Є.: Як мінімум у них в класі, окей. А є такі вчителі, хто каже про те, що спілкуєтеся українською мовою в школі, тобто, а поза школою якою хочете?

Р29: Ні, такого нічого.

К.Є.: Тобто, в основному це класу стосується, не школи?

Р29: Алло, щось знову сигнал пропав.

К.Є.: Нічого. Тобто, в основному це стосується класу, не школи, правильно?

Р29: Ні, не мого класу, це дітей стосується.

К.Є.: Я зрозуміла. Тобто, вони просять, щоб в класі спілкувалися, а щодо школи в них нема зауважень?

Р29: Ну, деякі в класі, а деякі вчителі в коридорі роблять зауваження.

К.Є.: Я зрозуміла, окей. До речі, от, як показують результати опитування, у тих, хто відчуває дискомфорт при спілкуванні російською мовою, однією з основних причин дискомфорту є почуття провини через використання цієї мови. Як Ви вважаєте, чому виникає це відчуття провини?

P29: Я про це навіть ніколи не задумувалась, так що навіть не зможу відповісти на це, бо у мене ніколи не виникало цього почуття.

К.Є.: Я зрозуміла. От саме російською. Не українською, а російською.

P29: Ну, я зрозуміла. Я не розумію, про що йдеться мова, якою провини, в чому.

К.Є.: У вас, як я зрозуміла, ви не маєте гадки, про яке почуття провини взагалі йде мова.

P29: Ну, я відчуваю цю провину тільки, коли я в Західній Україні іду, то я собі не дозволю спілкуватися російською мовою.

К.Є.: А як Ви думаєте, от чому Ви відчуваєте це відчуття провини?

P29: Бо люди будуть осуджувати саме там.

К.Є.: Угу. Окей, почула Вас, дякую. А чи Ви вважаєте, що оточуючі люди змінюють до Вас своє ставлення в залежності від того, якою мовою Ви спілкуєтесь?

P29: Деякі так, але я навіть не згадаю, щоб я когось такого зустрічала.

К.Є.: Тобто, Ви кажете, деякі так. А як це проявляється?

P29: Ну... Ні, саме до мене я навіть не можу згадати таке...

К.Є.: Переформулюю питання: а чи Ви зустрічали його, в принципі, щоб до когось? Тобто, Ви навіть не зустрічали, щоб до когось змінювалося це ставлення?

P29: Ну, тільки в інтернеті.

К.Є.: Угу. А от в інтернеті це також можливо. А як це проявляється, така зміна ставлення? Можливо, Ви пам'ятаєте?

P29: Ну, зміна ставлення, мені здається, це коли блогери після початку війни уходили з мережі, а потім приходили і казали, що там... «Я не готова перейти на українську мову, російська мені ближче», і продовжують знімати контент російською. Це для мене змінюється ставлення повністю до цих людей.

К.Є.: У негативну сторону, так, як я зрозуміла?

P29: Так.

К.Є.: У негативну, угу, добре. За результатами опитування, 15% старшокласників вважають обидві мови, це російською, українською, рідними. Як Ви вважаєте, чому так?

P29: Ну, тому що, як я й до цього казала, рідною мовою люди вважають і мову країни, з якою ти, і мовою, якою батьки з тобою спілкувалися. Тому що, там, якщо батьки спілкувалися російською, і ти при цьому вчився в школі, розмовляв там українською, і, в принципі, з україномовними, то це вагомо вважати дві мови рідними.

К.Є.: Чудово. Дякую.

К.Є.: Вже ми підходимо до завершення інтерв'ю трохи. От тільки останнє в мене питання. Можливо, Ви б хотіли висловити свою думку щодо того, про що

ми не спілкувалися? Чи додати будь-яку інформацію до того, про що ми говорили?

P29: Зараз. Я думаю, що перехід на українську мову – це свідомий вибір людини, і, зазвичай, на цей вибір не може ніхто вплинути, бо це, скоріше, якою мовою ти будеш думати у себе в голові, якою мовою ти будеш спілкуватися зі всіма, а не тільки у школі з вчителями. І коли я переходила на українську, я це зробила дуже спонтанно, через обурення на мого знайомого, і я це зробила в момент, і так змінилося все.

К.Є.: А може ти трошки детальніше, якщо Ви не проти, розповісти про цей випадок? Ви сказали спонтанно. Це як?

P29: Ну, я стояла в душі, мила голову. І дуже була зла на свого знайомого, який сказав мені дуже некрасиві речі. Не з приводу того, що я не спілкуюся українською, а з приводу його проросійської думки. І вирішила спілкуватися українською, як мінімум, йому назло. І потім по більшій частині свого життя перейшла на українську.

К.Є.: Це дуже цікаво, дякую, що поділилися.

К.Є.: Ну, і взагалі, я Вам дуже дякую, що погодились взяти участь у інтерв'ю. Мені справді було дуже цікаво з Вами поспілкуватися, і я вдячна Вам за Вашу щирість і відвертість. Якщо у Вас виникнуть будь-які запитання, то можете звертатися до мене через мої контактні дані. Гарного вам дня і спокійного неба.

Додаток К

Анкета

Вітання! Мене звати Єлизавета, я є студенткою 4 курсу спеціальності "Соціологія" Національного університету "Києво-Могилянська академія".
Наразі я проводжу дослідження у рамках своєї дипломної роботи, що має на меті зрозуміти, що вас спонукає переходити на українську мову, а що утримує вас від цього.

Ваш особистий досвід і думки є найціннішим матеріалом для даного дослідження, тому не соромтеся відповідати чесно.

Наостанок зазначу, що усі ваші відповіді є конфіденційними, що означає, що вони не підлягають розголосові. Ім'я та прізвище ви не зазначаєте, а ваші відповіді будуть використані лише в узагальненому вигляді, тому ідентифікувати вас буде неможливо.

Безмежно вам вдячна за вашу участь!

1. Скільки Вам років?

---

2. Вкажіть вашу стать:

ч

ж

3. Вкажіть ваш клас:

9

10

11

4. В якій області України ви проживали більшість свого життя?

(Перелік областей + Поза межами України)

5. Якою була ваша перша мова?

Українська

Російська

Обидві мови

Суржик

Інше _____

6. Яку мову ви вважаєте рідною?

Українська

Російська

Суржик

Обидві мови

Інше _____

7. Якою мовою ви в основному розмовляєте вдома?

Українська

Російська

Суржик

Інше _____

8. Якою мовою ви в основному говорите в повсякденному житті?

Українська

- Російська
- Суржик
- Інше _____

9. Якою мовою ви розмовляєте на перервах у школі?

- Українська
- Російська
- Суржик
- Інше _____

10. Якою мовою більш престижно розмовляти серед Ваших друзів?

- Українська
- Російська
- Англійська
- Суржик
- Важко відповісти
- Інше _____

11. Якою мовою більш престижно розмовляти серед Ваших однокласників?

- Українська
- Російська
- Англійська
- Суржик
- Важко відповісти

Інше _____

12. Як ви ставитесь до тих людей, які розмовляють російською?

- Позитивно
- Скоріш позитивно
- Нейтрально
- Скоріш негативно
- Негативно

13. Як ви ставитесь до тих людей, які розмовляють українською?

- Позитивно
- Скоріш позитивно
- Нейтрально
- Скоріш негативно
- Негативно

14. Чи ви переходили з російської мови на українську після повномасштабного вторгнення росії?

- Так, тепер спілкуюся тільки українською;
- Так, тепер спілкуюся переважно українською;
- Ні, спілкуюся тільки російською;
- Ні, завжди спілкувався/спілкувалась українською;
- Інше _____

15. Якщо так/скоріше так, що найбільше вплинуло на ваш перехід? Розташуйте, будь ласка, варіанти за рівнем важливості.

- мої друзі;
- моя родина;
- заохочування з боку суспільства;
- популярні українські тренди;
- відчуття належності до української нації;
- страх суспільного осуду, якщо не перейду на українську;
- дії росії проти України і її народу;
- бажання протестувати проти усього російського;
- війна фізично вплинула на моїх близьких (поранення близьких тощо);
- Інше _____

16. Якщо ви переходили з російської на українську, то під час якого періоду? Якщо переходу не відбувалося, залиште, будь ласка, це питання без відповіді.

- 2014 - 2022
- 2022 - 2023
- 2023 - 2024
- 2024 – 2025

17. Чи переходили з російської на українську ваші батьки?

- Так (повністю перейшли)
- Скоріше так (переважно перейшли, іноді вживають російську)
- Скоріше ні, (російськомовні, проте почали більше спілкуватися українською)
- Ні (не перейшли)
- Інше _____

18. Що, на вашу думку, може найбільше заважати переходу на українську?
Розташуйте, будь ласка, варіанти за рівнем важливості.

- погані знання української мови;
- переважно російськомовне коло спілкування;
- небажання переходити на українську через «звичність» російської;
- упередження і стереотипи щодо українськомовних;
- російськомовні батьки;
- освіта російською;
- споживання переважно російського контенту;
- відсутність бажання, сил, часу на вивчення української;
- нестача українськомовного контенту (фільми, музика, новини, книги, ігри тощо);
- Інше _____

19. Переважно якою мовою ви споживаєте інформаційний контент (серіали, ТВ, музика, книги, новини, комп'ютерні ігри тощо)?

- Українська
- Російська
- Англійська
- Інше _____

20. Переважно які соціальні мережі ви використовуєте для отримання і поширення інформації? (можна вказати декілька + Інше)

- Instagram
- Telegram
- TikTok
- YouTube
- Facebook
- Twitter (X)
- Discord
- Інше _____

21. Чи відчуваєте ви дискомфорт, коли розмовляєте російською мовою?

- Так
- Скоріше так
- Скоріше ні
- Ні

22. Якщо так/скоріше так, тоді що, на вашу думку, найбільше впливає на це відчуття? Розташуйте, будь ласка, варіанти за рівнем важливості.

- в Україні повинні розмовляти тільки українською;
- почуття провини через використання російської;
- російська заважає розвиватися українській культурі;
- російська — мова загарбника;
- страх осуду з боку суспільства;
- травматичний досвід унаслідок бойових дій;
- відраза (огида) до усього російського;
- Інше _____

23. Чи відчуваєте ви дискомфорт, коли чуєте, як хтось інший розмовляє російською?

- Так
- Скоріше так
- Скоріше ні
- Ні

24. Якщо так/скоріше так, тоді що, на вашу думку, найбільше впливає на це відчуття? Розташуйте, будь ласка, варіанти за рівнем важливості.

- в Україні повинні розмовляти тільки українською;
- спілкування російською – прояв неповаги до української мови і українців;
- асоціації з втратою – мови, людей, території;
- російська заважає розвиватися українській культурі;

- російська — мова загарбника;
- травматичний досвід унаслідок бойових дій;
- відраза (огида) до усього російського;
- Інше _____

25. Чи відчуваєте ви дискомфорт, коли розмовляєте українською мовою?

- Так
- Скоріше так
- Скоріше ні
- Ні

26. Якщо так/скоріше так, тоді що, на вашу думку, найбільше впливає на це відчуття? Розташуйте, будь ласка, варіанти за рівнем важливості.

- упереджене ставлення до українськомовних;
- соромлюся свого акценту або неправильного мовлення;
- маю поганий досвід спілкування українською (насмішки, осуд тощо);
- не вистачає знань з української мови, важко будувати речення;
- відчуваю, що інші оцінюють мій рівень володіння мовою;
- російська – моя основна мова спілкування;
- Інше _____

27. Чи відчуваєте ви дискомфорт, коли чуєте, як хтось інший розмовляє українською?

- Так
- Скоріше так
- Скоріше ні
- Ні

28. Якщо так/скоріше так, тоді що, на вашу думку, найбільше впливає на це відчуття? Розташуйте, будь ласка, варіанти за рівнем важливості.

- українська – «мова села», мова менш освічених;
- в моєму оточенні українською майже не спілкувалися/не спілкуються;
- українська асоціюється з «офіційністю», «штучністю»;
- не подобається звучання української мови
- тиск з боку українськомовних спілкуватися тільки українською;
- мені складно сприймати українську на слух;
- Інше _____

29. Чи стикались ви із засудженням через мову спілкування в школі?

- Так
- Скоріше так
- Скоріше ні
- Ні

30. Якщо так/скоріше так, то на кого, зазвичай, був спрямований осуд?

- Російськомовних

Українськомовних

Англомовних

Інше _____

31. Чи стикались ви із засудженням через мову спілкування в повсякденному житті?

Так

Скоріше так

Скоріше ні

Ні

32. Якщо так/скоріше так, то на кого, зазвичай, був спрямований осуд?

Російськомовних

Українськомовних

Англомовних

Інше _____

33. Можливо, у вас будуть рекомендації щодо того, як зробити так, щоб більше молоді переходило на українську мову?

_____

34. Якщо ви перейшли на українську мову, розкажіть про ваш досвід. Що допомогло або завадило вам у цьому процесі?

_____

35. Ви є частиною дуже важливого дослідження. Якщо у вас є бажання взяти участь у цікавому інтерв'ю (30-40 хв.), і зробити унікальний внесок у дослідження, залиште свої контактні дані з будь-якої соціальної мережі, чи свій номер телефону.
